

Swindrecht Were

Heerjansdam

Hendrik Ido Ambacht

Zwijndrecht

Uitgave van:
Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht en Historische Vereniging Zwijndrecht
Jaargang 29 nr. 1, april 2015

*De Canadezen en Ondergrondse samen op 1 foto voor het huis van burgemeester Duiker in de Hoogtstraat.
Foto Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht.*

*De gaarkeuken: een kijkje in de garage waar de gaarkeukensoep werd uitgedeeld.
V.l.n.r. Ien Plaisier, Piet van Andel, Dirk Bravenboer, Nel Plaisier, Geertje de Klerk, Corrie van Rietschoten en Wim van Helden.
De garage was van tuinder Luuk Gerritsen (huurpand) eigenaar Aart Hooimijer en stond nabij de Guldenweg waar nu de Anthonius oprit naar de Nijverheidsstraat is, Bravenboer was de vrachtrijder die de gamellen soep bij een conservenfabriek op Zwijndrecht haalde, daar werd de soep gemaakt.*

Inhoud

Voorwoord	2
Oorlog en bevrijding in Hendrik-Ido-Ambacht	3
Joke van der Straaten	
Het laatste oorlogsjaar aan de Vrouwgelenweg	20
Kees van der Leer	
Een eeuw sociale woningbouw in Zwijndrecht	
Deel I: Van Plattelandsgemeente tot Industriestad (1850-1950)	26
Maurice de Jongh	
Colofon	48

De eerste dodenherdenking op het oude kerkhof aan de Kerkstraat bij de gedenknaald met de namen van de gesneuvelden in 1940. Kranslegging door de onder-commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten, de heer W. van Es. (Zwarte Wim).

Afbeeldingen:

Vooromslag: Bij de gevechten om de brug verloren ook vier Nederlandse militairen het leven. Zij werden begraven op de begraafplaats aan de Kerkstraat. Daar staat nog steeds de gedenknaald. Foto Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht.

Voorwoord

Dit jaar is het 70 jaar geleden dat er een einde kwam aan de 2e Wereld Oorlog. Joke van der Straaten schrijft over de periode van vijf jaar bezetting en de bevrijding in Hendrik-Ido-Ambacht. Geïllustreerd met foto's van het Historisch genootschap schept zij een beeld van deze periode. Aansluitend hierop schrijft Kees van der Leer over het laatste oorlogsjaar aan de Vrouwgelenweg. Hij kan hierbij gebruik maken van het familiearchief van de familie Van der Leer en geeft zodoende een getrouw beeld weer van onder andere een bombardement op een boerderij die gelegen was aan de Vrouwgelenweg.

Maurice de Jongh neemt ons mee in de geschiedenis van het ontstaan van de woningbouwverenigingen in Zwijndrecht. Mede aan de hand van foto's wordt dui-

delijk hoe de groei en ontwikkeling van Zwijndrecht heeft plaatsgevonden vanaf circa 1850 tot 1950. Het is het eerste deel van zijn onderzoek. In een volgend periodiek komt het tweede en afsluitende deel van zijn bevindingen.

Wij wensen u veel lees- en kijkplezier.
Namens de redactie,
Kees Popijus.

Errata: periodiek jaargang 28 nr 2, september 2014, blz. 36 foto boven een knecht moet zijn Adrie van Gilst, naam bij onderste foto moet zijn Plonius Jan van Gilst. Blz. 37 boven, naam moet zijn Plonius Jan van Gilst. Blz. 40 afbeeldingen rechterpagina foto onder dateert van 6 september 1920.

Bevrijdingsrok. Foto Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht.

Oorlog en bevrijding in Hendrik-Ido-Ambacht

Joke van der Straaten

Inleiding

Dit jaar is het 75 jaar geleden dat Nederland werd aangevallen door de Duitsers en herdenken wij ook 70 jaar bevrijding. Via allerlei media worden we geïnformeerd over de gebeurtenissen tijdens en kort na de tweede wereldoorlog. Deze informatie is uiteraard gebaseerd op feiten die landelijk van geschiedkundig belang zijn.

Ik ben in 1940 in Rotterdam geboren en pas in 1960 naar Hendrik-Ido-Ambacht gekomen. Aan de laatste oorlogstijd en met name de Hongerwinter heb ik nog veel herinneringen, maar over de oorlogstijd in 't Ambacht wist ik niets. Omdat ik me veel meer 't Ambachtse voel dan Rotterdamse was ik heel benieuwd hoe het leven in die tijd in ons dorp was. Hiervoor ben ik in eerste instantie naar het archief van het Historisch Genootschap gegaan en heb daar gezocht naar informatie en ook gevonden. Er staan daar in de bibliotheek twee boekjes over de tweede wereldoorlog die beide door het Historisch Genoot-

schap zijn uitgegeven. Het eerste, verschenen in 1990, was 'De crash van de Padvinder', geschreven door P. van der Leer en het andere, verschenen in 1995, was 'Herinneringen' geschreven door Anneke Verseveldt. Hierin staat ook een aantal herinneringen van 't Ambachters die de oorlog en daarna de bevrijding hebben meegemaakt. Het eerste is helaas allang uitverkocht en van het tweede komt binnenkort een herdruk uit. Ook vond ik in het foto- en documentenbestand een groot aantal foto's en documenten. Al met al een schat aan informatie. Maar, nieuwsgierig als ik ben, heb ik ook contact opgenomen met een inwoner van ons dorp die uit eigen ervaring het één en ander kon vertellen.

Hier dus geen verhaal zoals het in de geschiedenisboeken komt met jaartallen en feiten, maar puur een stukje 't Ambachtse historie, verteld door de inwoners zelf. Wanneer er geen bron vermeld wordt zijn de gegevens afkomstig uit het archief van het Historisch Genootschap.

Met honderden tegelijk kwamen de parachutisten letterlijk 'uit de lucht vallen'.

Oorlog

In de vroege ochtend van de 10e mei werden de inwoners van het dorp wakker doordat er grote hoeveelheden vliegtuigen overvlogen en een oorverdovend lawaai veroorzaakten. Al snel werden dikke

rookwolken uit de richting van Rotterdam waargenomen. De radio werd aangezet en om 06.10 uur klonk daar de stem van koningin Wilhelmina met de volgende proclamatie:

113DE JAARGANG

No. 37104; Tweebl. bladstijlen
Directie: Mr. E. M. P. P. P.

Nieuwe Amsterdamsche Courant

ALGEMEEN HANDELSBLAD

Vrijdag 10 Mei 1940

AVONDBLAD

ABONNEMENTEN PER KWARTAL,
PER MAAND EN PER WEEK.

CHIEFREDACTEUR
P. B. B. - P. B. B. B.
TELEFOON LOC. 2000
INTERLOC. 1. 400

Uitgever van het „Algemeen Handelsblad“ N.V.
N.V. „Voorburg“ 234-240, Amsterdam (Q)
Redactieadres: D. 2. 100, Rotterdam.

Nederland in oorlog met Duitschland

België, dat ook door Duitschland is aangevallen, en ons land hebben een beroep gedaan op de Geallieerden, die hebben toegezegd alle mogelijke hulp te zullen verleen

Grenstroepen bieden ver- bitterd weerstand aan IJssel en Maas

Vannacht drie uur overschreden Duitsche troepen onze grenzen, ruim een uur later bombardeerde de Duitsche luchtmacht Nederlandsche vliegvelden en te zes uur bood de Duitsche gezant te 's-Gravenhage een verklaring aan, waarbij de inzet van een Duitsche troepenmacht werd aangekondigd en elke tegenstand doelloos verklaard.

De Nederlandsche Regeering heeft deze verklaring met verontwaardiging van de hand gewezen en geantwoord, zich in oorlog te beschouwen met het Duitsche Rijk.

De Nederlandsche grenstroepen bieden aan IJssel en Maas krachtig weerstand. Vier Duitsche pantsertreinen zijn buiten gevecht gesteld, waarvan er een tegelijk met de brug over de Maas te Venlo in de lucht vloog. Bij landingspogingen in het binnenland zijn ten minste 70 Duitsche vliegtuigen neergeschoten. Van verschillende plaatsen komen berichten, dat de Duitschers Nederlandsche krijgsgevangenen als dekking gebruiken.

Te vijf uur in den ochtend kon het Algemeen Hoofdkwartier reeds melden, dat onze weermacht en afweer paraat waren en de inundaties zich volgens plan voltrokken.

De Opperbevelhebber heeft een verordening uitgegeven, waarbij het allen

Duitschers of vreemdelingen van Duitsche afkomst verboden is zich in Nederland op straat of weg te bevinden.

Voorts heeft de Opperbevelhebber „Het Nationale Dagblad“, „Volk en Vaderland“ en „Het Volksdagblad“ verboden, en een waarschuwing gericht tegen de burgerbevolking om zeer wantrouwend te staan tegenover radioberichten en strooibiljetten, die gewag maken van staken van het Nederlandsch verzet of van onderhandelingen met den vijand.

Volgens berichten van Reuter en Havas zijn in België het militaire hospitaal te Antwerpen verwoest, verscheidene huizen te Brussel door bommen vernield, heft station Jemelles in vlammen gezet en het vliegveld Evere door Duitsche vliegtuigen met bommen bestookt.

Een Fransch leger rukt reeds op, ten einde België hulp te verleen. Ook Britsche troepen zijn onderweg.

Koning Leopold van België heeft het opperbevel over de Belgische troepen overgenomen.

De ministers v. Kleffens en Welter

PROCLAMATIE VAN H. M. DE KONINGIN

Mijn Volk,

Nadat ons land met angstvallige nauwgezetheid al deze maanden een stipte neutraliteit had in acht genomen en terwijl het geen ander voornemen had dan deze houding streng en consequent vol te houden, is in den afgelopen nacht door de Duitsche weermacht zonder de minste waarschuwing een plotselinge aanval op ons gebied gedaan. Dit niettegenstaande de plechtige toezegging, dat de neutraliteit van ons land zou worden ontzien zoolang wij haar zelf handhaafden. Ik richt hierbij een vlammend protest tegen deze voorbeeldeloze schending van de goede trouw en aantasting van wat tusschen beschaafde staten behoort te zijn.

Ik en Mijn Regeering zullen ook thans onzen plicht doen. Doet gij den uwe, overal en in alle omstandigheden, ieder op de plaats waarop hij is gesteld, met de uiterste waakzaamheid en met die innerlijke rust en overgave, waartoe een rein geweten in staat stelt.

Wilhelmina

zijn naar Londen vertrokken voor overleg met de Geallieerden.

In Amerika heeft het nieuws van den Duitschen inval een diepen indruk gemaakt.

De uitkijkpost op onze watertoren meldde regelmatig het overtrekken van vliegtuigen. Eerst werd nog gedacht aan een oefening van onze eigen vliegtuigen, maar toen de mensen zwermen parachutisten in de buurt van Rotterdam en Dordrecht naar beneden zagen komen was er geen twijfel meer mogelijk. Waar niemand op had gehoopt en waar bijna iedereen toch bang voor was, was een feit: Het was oorlog.

De watertoren.

De eerste slachtoffers

Hoe ernstig de situatie was ondervonden de gebroeders W.G. Los, oud 32 jaren en I. Los, oud 25 jaren, van de Straatweg. Zij hadden gehoord dat er bij Dordrecht 'valschermspringers' naar beneden kwamen en wilden dat weleens met eigen ogen zien. Zij reden met hun auto naar het Zwijndrechtse Veer en werden door de Duitsers aangehouden. Die eisten hun vrachtwagen op en toen zij weigerden werden zij ter plekke doodgeschoten. Dit waren de eerste slachtoffers uit de gemeente.

De strijd om de brug over de Noord

Ondanks de toegenomen spanningen en de geruchten over een inval door de Duitsers werd de brug over de Noord niet door Nederlandse militairen bewaakt. Op 10 mei landde een aantal parachutisten op het eiland IJsselmonde en ontdekten tot hun verbazing een brug over de Noord. Deze in 1939 geopende brug stond nog niet op de stafkaarten! 's Avonds arriveerde een aantal Duitse militairen op

motoren met zijspan. Op dat moment werd juist de klep van de brug open gezet en konden zij dus niet verder. Zij groeven zich in langs de oprit van de brug. De volgende dag waren aan de Alblasserdamse kant inmiddels Nederlandse soldaten gearriveerd. Zij hebben meerdere malen geprobeerd vanaf die kant de Duitsers te verjagen. Zij deden dit door het vuur te openen op Hendrik-Ido-Ambacht, maar door de Duitse tegenstand is dit niet gelukt.

Al snel werd duidelijk dat het voor de bewoners van de Veersedijk, Veerweg, Onderdijk, Oostendam en een deel van de Kerkstraat niet veilig meer was en zij hun huizen moesten verlaten. Deze mensen trokken (tijdelijk) in bij familie of vrienden die verder van het gevaarlijke gebied woonden.

Op 11 mei zat de familie Baas in de kamer aan de achterkant van hun huis aan de Veersedijk aan het ontbijt toen een kogel Gré Baas dodelijk trof. Dit was het derde slachtoffer in ons dorp.

Nadat Duitse bommenwerpers het centrum van Alblasserdam hadden gebombardeerd, met 32 doden als gevolg, hebben de Nederlanders hun pogingen gestaakt.

Bij de gevechten om de brug verloren ook vier Nederlandse militairen het leven. Zij werden begraven op de begraafplaats aan de Kerkstraat. Daar staat nog steeds de gedenknaald waar ieder jaar op 4 mei een krans wordt gelegd.

Met name voor veel jongeren was het voornamelijk een spannende tijd. Zij waren zich niet bewust van de ernst van de situatie en er viel van alles te beleven.

Jaap Nugteren vertelt:

Ik was twaalf jaar toen de oorlog uitbrak. Wij woonden op de boerderij tegenover de Dorpskerk, waar nu de dagwinkels staan.

Op 10 mei brak de oorlog uit en op 11 mei liepen er al Duitsers op de Dorpsstraat. Dat waren parachutisten. De vliegtuigen vlogen laag over en de luiken waren open. Je kon de soldaten zo zien, wij lagen aan de slootkant te kijken en we zwaaiden naar elkaar. Eenmaal beneden liepen ze naar Berkhout, de kruidenier die in de winkel naast de Dorpskerk was, om het één en ander te kopen (ze betaalden met Nederlandse guldens!).

Een paar dagen later kwam een hele colonne aan met vrachtwagens en kanonnen. Het wemelde van soldaten. Ze kwamen bij ons het erf op en ze reden zo de betonnen pad achter het erf uit richting Rijksweg. Dat pad lag ongeveer waar nu de Nibbelinkstraat is. Op de plek waar nu de school staat, op de hoek van de Tromplaan, zette ze hun enorme F(ugzeug L(uft) A(bwehr) K(anonnen), kortweg FLAKs neer. Of ze daar toestemming van mijn vader voor hadden weet ik niet, maar het zou me niets verbazen als dat niet zo was. Als kinderen draafden of fietsten we er allemaal achteraan, want je moest dat natuurlijk allemaal zien.

Na een paar uur was het een heel op en neer gefiets van kinderen die allemaal met kwartjes en guldens van Duitse soldaten naar Berkhout gingen om snoep en limonade voor ze te kopen.

De kinderen kregen daar een kleinigheid voor en ook de lege flesjes wilden de soldaten niet hebben en dus werden die door ons teruggebracht naar Berkhout voor het statiegeld. Mijn broer heeft zich rotgefietst!

Ook in de schuur zaten de soldaten. Daar vroeg je niet om maar die werden gewoon ingekwartierd, je had

In het pand achter de auto was de winkel van Berkhout.

daar niets over te zeggen. Ik geloof niet dat er veel geschoten is, want de Nederlandse luchtmacht was helaas al gauw uitgeschakeld.

Wat ook een sensatie is is het volgende. De Duitsers hadden in vergelijking tot de Nederlanders een bijzonder goed gedrild leger. Zo ook de soldaten die met motorfietsen met zijspan het dorp in kwamen. Ze kwamen vanaf de Oostendam en moesten richting onze boerderij. Aangekomen bij de bocht bij Oosthoek kon de

Eind 1940 brandde de boerderij helemaal af. Volgens Jaap Nugteren had dat echter niets met de oorlog te maken, maar was kortsluiting de oorzaak.

In 1941 werd een nieuwe boerderij gebouwd aan de Ambachtsesteeg, nu Reeweg. Deze boerderij staat er nu nog maar is niet meer als boerderij te herkennen.

eerste de weg niet goed vinden en dook met motor en al de sloot in. Wij er natuurlijk als de kippen bij.

Ook wij hadden mensen uit de andere kant van het dorp in huis, terwijl in de schuur Duitse soldaten waren ingekwartierd. Het was dus een drukte van belang en je kan je wel voorstellen dat het voor mijn moeder een hele opgave was om alles voor elkaar te krijgen. Toen dan ook op een gegeven moment een vrouw die medische hulp op een brancard werd binnengebracht zag ze het niet meer zitten. Die vrouw moest door een dokter onderzocht worden maar hoe moest dat met al die mensen in huis? "Breng haar maar naar de pastorie, daar is nog ruimte genoeg." heeft ze toen gezegd. Niet omdat ze niet wilde, maar niet kon helpen.

's Middags om een uur of vier zei één van de evacués, die zelf ook van boerenafkomst was: "Henk, de koeien moeten gemolken worden, hoe doen we dat?" In die tijd had je niet zoals nu dat de koeien naar de stal gingen om machinaal gemolken te worden, maar dat gebeurde gewoon buiten op het land. Met al dat schieten was het natuurlijk levensgevaarlijk, maar het moest toch gebeuren. Voor ons jongens was het natuurlijk een geweldig avontuur.

Wij liepen in die tijd, het was voorjaar, gewoon buiten, ook als er geschoten werd. Soms hoorde je een knal en als je dan omhoog keek en de zon scheen kon je een kogel of granaat zien schitteren. Door de snelheid van zo'n projectiel kon je hem anders niet zien.

Ook de vrouw van Jaap, die langs de Oudelandseweg, gemeente Ridderkerk, woonde maar zich meer Ambachtse dan Ridderkerkse voelde, heeft daar het één en ander meegemaakt.

Soms onderbreekt ze het verhaal van Jaap en vertelt ook het één en ander. Zo ging ze een keer op de fiets van de Oudelandseweg naar het dorp Ridderkerk. Ze werden gewaarschuwd om niet binnendoor te gaan omdat de kans groot was dat er geschoten zou worden maar ze dachten dat het een val was en gingen toch binnendoor. Er werd wel geschoten en hoewel ze zelf niet geraakt werden zat er toch een kogelgaatje in de achterband.

10 mei 1940

Het bericht van de capitulatie is door de radio gekomen. Vanaf dat moment voelden de Duitsers zich heer en meester en dat lieten zij merken ook. Alles moest gebeuren zoals zij het wilden en zo niet, dan volgden er maatregelen. Eén van de slachtoffers van zo'n maatregel was de in de Hoogtstraat wonende G. Verschoor. Hij kreeg het bevel te stoppen met zijn fiets, maar omdat de man doof was en het bevel niet hoorde gaf hij hieraan geen gehoor. Zonder pardon werd hij ter

Op de Onderdijk staan twee Duitse soldaten. We bekijken ze en lopen naar buiten. Daar reageren ze niet op alsof ze onraad duchten. Het is ook voor hen nog maar net capitulatie. Neef Gerrit wil niet komen kijken. Hij wil de kerels die op onze soldaten hebben geschoten niet zien. Vrouw Alderliesten komt wel kijken. "Zijn dat nou 'Moffen'?" vraagt ze keihard. Tekst en tekening van L.P. van Es die op het terrein van De Holland woonde.

plekke doodgeschoten. Je kan je voorstellen hoe verontwaardigd de 't Ambachtse bevolking was.

Steeds strakker werden de touwtjes aangehaald. De Duitsers waren meesters in het uitvaardigen van allerlei voorschriften en ze konden bijzonder goed organiseren. Alles wat betrekking had op ons koningshuis werd verboden. Het ging zelfs zo ver dat alle straatnamen die aan het koningshuis deden denken een andere naam moesten hebben.

Oranjestraat.

Overzicht straatnamen.

datum raads-
besluit

Naam ontleend aan:

22 dec 39

werd op 30sep41 op last van de bezetter gewijzigd in **Rozen-**
straat, na de bevrijding werd de oude naam in ere hersteld.

Oranjestraat

22 dec 39

Prins Bernhard, echtgenoot van Koningin Juliana. Bij raads-
besluit van 30 sep 41, op last van de bezetter, gewijzigd in
Violenstraat, na de bevrijding werd de oorspronkelijke naam
in ere hersteld.

Prins Bernhardstraat

22 dec 39

Prins Hendrik, echtgenoot van koningin Wilhelmina, die
leefde van 1876-1934. Bij raadsbesl. van 30 sep 41, op last
van de bezetter, gewijzigd in **Tulpstraat**, na de bevrijding
werd de oude naam in ere hersteld

Prins Hendrikstraat

De Nederlanders zouden echter de Nederlanders
niet zijn als zij niet zouden proberen toch blijk te ge-
ven van hun trouw aan het vorstenhuis. Nog nooit
zijn er zoveel kinderen geboren met 'koninklijke' na-
men als juist tijdens de oorlog.

Op 25 januari werden wij verblijd met een dochter.

IRENE, BEATRIX, JULIANA, WILHELMINA

Familie H. Niehot

Het doktershuis.

De Duitsers voorzagen deze aankondiging van het
volgende commentaar:

*Wij beklagen het arme kind, dat door haar ouders werd
opgescheept met namen, die eens in de historie met
zich mee zullen dragen den trieste klank, verbonden
an de ondergang van telgen uit een geslacht dat zijn
bloed verloochende en het land uitvluchtte toen het
volk het meest behoefte had aan steun.*

Jaap Nugteren vertelt verder:

*Er werden door de Duitsers ook Nederlandse officieren
gevangen genomen. Die werden ondergebracht in
het huis van dokter Rodenhuis, het huis wat jarenlang
doktershuis is geweest en waar nu de familie v.d. Poel
woont. Het waren er wel en stuk of twintig. Wij jongens
liepen daar natuurlijk ook gewoon rond.*

*De vrouwen van de Nederlandse officieren kwamen er
achter waar hun mannen waren en gingen hun echt-
genoten opzoeken. Die dames, want zo voelden zij
zich, moesten natuurlijk ergens slapen en dus klopten
ze ook bij ons aan. Het was 's avonds om een uur of zes
en een officiersvrouw vroeg of er slaappleats was voor
haar twee zoons. "Ja hoor, kom maar mee" zei mijn
moeder. De vluchtelingen waren inmiddels al vertrok-
ken en we hadden een logeerkamer met één bed, een
tweepersoonsbed. De officiersvrouw, die zich mijlenver
verheven voelde boven het 'boerenfolk' reageerde:
"Mijn jongens slapen niet samen in één bed." En dat in
een tijd waarin je blij mocht zijn als je een slaappleats
had gevonden !*

AL GAUW HET GEBRUIK DAARVAN. HET BLIJKT DAN, DAT AUTO'S OOK OP ALLERLEI GAS- 'SEN KUNNEN LOPEN. ER VERSCHIJNEN AUTO'S MET GASFLESSEN, MET ANTHRACIETGASGENERATOREN, MET HOUTGASGENERATOREN EN ZELFS MET FLODDERIGE GASTENTEN OP HET DAK. MET EEN ANTHRACIETGASGENERATOR EN 150 KG. ANTHRACIET, KAN JE EEN AFSTAND VAN 300 KM. AFLEGGEN. OM EEN STOEP OF EEN LANGE OPRIT TE KUNNEN NEMEN, MOET DE AUTO WEL MET EEN FLINKE SNELHEID AANKOMEN. BODE-AUTO'S E.D. MOETEN WAT LAADRUIMTE OFFEREN OM DE GENERATORKETEL EEN PLAATSJE TE 'GEVEN. DE GENERATOR, MET KOELER EN REINIGER, WORDT ACHTER BUSSEN OP EEN AANHANGWAGENTJE MEEGEVOERD. TEGEN HET EINDE VAN DE OORLOG WORDT DE BENZINE ZO SCHAARS, DAT ZELFS DUITSERS OP HOUTGAS MOETEN GAAN RIJDEN. WIE EEN SCHUUR LANGS DE WEG HEEFT, KAN WORDEN AANGEWEZEN ALS HOUTDEPOT. ER VALT NIETS TE VERSIEREN, WANT BIJ ELK ZIELIG HOOPJE HOUT STAAT EEN SCHILDWACHT. SOMS IS DAT EEN NEDERLANDER IN DUIJS UNIFORM..... "HET BETAALT GOED", POCHT HIJ ALS HIJ ZIET, DAT WE NIET BEPAALD WAARDEREND KIJKEN.

Het gevolg was dat er in Nederland tekort was aan alles. Omdat de Duitsers goede organisatoren waren en ingevoerd waren in allerlei officiële instanties, pakten ze ook dit grondig aan. Bonkaarten en persoonsbewijzen werden ingevoerd. De distributie van levensmiddelen, kleding, schoeisel, tabak, werkelijk van alles werd geregeld.

AANTEKENINGEN

	A	B	C	D	E
BOEDDOER	A.A				
BOEDDOER	A.B				
BOEDDOER	A.C				
BOEDDOER	A.D				
BOEDDOER	A.E				
BOEDDOER	A.F				
BOEDDOER	A.G				
BOEDDOER	A.H				
BOEDDOER	A.I				
BOEDDOER	A.J				
BOEDDOER	A.K				
BOEDDOER	A.L				
BOEDDOER	A.M				
BOEDDOER	A.N				
BOEDDOER	A.O				
BOEDDOER	A.P				
BOEDDOER	A.Q				
BOEDDOER	A.R				
BOEDDOER	A.S				
BOEDDOER	A.T				
BOEDDOER	A.U				
BOEDDOER	A.V				
BOEDDOER	A.W				
BOEDDOER	A.X				
BOEDDOER	A.Y				
BOEDDOER	A.Z				

TWEED

DISTRIBUTEUR
STAMKAART

425 N° 027776

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

DE VERBODEN VERKOPING

705

1968

9

Persoonsbewijs

Iedereen werd verplicht een persoonsbewijs bij zich te hebben, zoals nu eigenlijk een ID kaart. Op de meest ongelegen momenten moest men die laten zien. Behalve naam, adres en geboortedatum was het ook voorzien van een pasfoto en vingerafdruk. Ook werd het beroep van de eigenaar vermeld. Sommige mannen werden n.l. vrijgesteld van tewerkstelling in Duitsland omdat ze hier onmisbaar waren. Dat er met name voor onderduikers veel persoonsbewijzen werden vervalst laat zich raden.

Jodenvervolg

Bekend is natuurlijk dat tijdens de oorlog heel veel Joden het slachtoffer werden van de gigantische haat die met name Hitler had tegen de Joden. Het begon ermee dat de Joden vanaf 6 jaar verplicht werden een zogenaamde Jodenster te dragen.

Veel Joden droegen die als een ereteken, maar al spoedig werd duidelijk wat het werkelijke doel was. Op die manier konden ze gemakkelijk herkend worden en was het oppakken en afvoeren niet moeilijk meer.

Op de Oostendam, weliswaar Ridderkerks grondgebied, woonde de joodse slagersfamilie den Hartog, vader Abraham, moeder Leentje en hun kinderen

Simon, Betje, Stijn, Ro, Saar en Tina. Ook de broer van Abraham, Joël, woonde daar met zijn vrouw Roset en hun enige zoon Simon. Zij waren een onderdeel van de Ambachtse bevolking en deden mee aan alle activiteiten. Moet je je voorstellen dat je van de ene op de andere dag gestraft kon worden als één van hen even bij je binnenkwam om een praatje te maken!

De familie dook onder in het joodse ziekenhuis in Rotterdam waar één van de dochters verpleegkundige was. Ze redeneerden: "Als we dan toch naar Polen moeten dan zijn we tenminste bij elkaar." Veel mensen uit de buurt zorgden voor warme kleding 'want in Polen zal het wel koud zijn en dan zullen jullie het nodig hebben'.

De familie den Hartog.

Gedurende de tijd dat de familie in Rotterdam zat ging Johan Kroos, die in de Kerkstraat op de hoek van de Hoogtstraat een kruidenierswinkel had, iedere dinsdag naar Rotterdam om de familie wat bonen, brood, suiker en tabak (voor Simon) te brengen. Op die manier bleef ook het contact met de familie bestaan.

Johan Kroos.

Dit was natuurlijk een gevaarlijke onderneming. Op een dinsdag werd hij echter tegengehouden toen hij weer het ziekenhuis wilde binnengaan. Een man liep hard op hem toe en schreeuwde: "Man, maak dat je wegkomt voor ze je pakken".

Later bleek dat die nacht iedereen uit het ziekenhuis was opgepakt en weggevoerd. Behalve Simon, de zoon van Joël, die al eerder was ondergedoken in Oss, heeft niemand de oorlog overleefd. Joh. Kroos 'Kroosie' heeft voor deze moedige daad een hoge onderscheiding gekregen van de ambassade van Israël.

Het verzet

Door de steeds strenger wordende maatregelen van de Duitsers groeide ook in ons dorp het verzet. Een groep mensen, bekend als 'De Ondergrondse' verrichte met gevaar voor eigen leven, allerlei handelingen zoals het zoeken van onderduikadressen voor mannen die zich niet wilden melden voor de 'Arbeitseinsatz', er moesten bonnen voor hen verzorgd worden, valse persoonsbewijzen gemaakt, illegale krantjes worden verspreid, vluchtelingen in veiligheid worden gebracht en ga zo maar door.

Soms werd er ook wel heel nonchalant omgegaan met het leven van mensen die er alles aan deden om anderen te helpen. Niet bewust, maar toch... Een voorbeeld: Eén van de onderduikers jatte een konijn bij een overbuur van zijn onderduikadres. De politie kwam er achter wie de dader was en die gaf bij ondervraging een nauwkeurige beschrijving van diegene die hem regelmatig bonkaarten kwam brengen. Gelukkig was deze politieman een 'goede'. Hij wist uit de beschrijving wie die verzetsman was en heeft kans gezien hem te waarschuwen voor het gevaar, niet alleen voor hemzelf maar voor de hele verzetsgroep.

Verzorging en laten ontsnappen van piloten

Ook de Duitse steden met name in het Ruhrgebied hadden zwaar te lijden onder de bombardementen die de geallieerde troepen uitvoerden. De Nederlanders zagen die vliegeniers uiteraard als helden en vrienden dus als er eens een keer iets mis ging en er per ongeluk geallieerden in ons dorp terecht kwamen moest er hulp geboden worden om deze mensen zo snel mogelijk naar veiliger gebied te brengen. Het meest urgente was echter onderdak voor hen te vinden. P. van der Leer schrijft hierover in zijn boekje:

Op een avond kregen Aart den Hartog en zijn vrouw, 'tante Jans' het verzoek van agent Pauw om even mee te komen naar zijn huis want hij wilde ze iets laten zien.

Aart en 'tante Jans' den Hartog.

Toch wel een beetje nieuwsgierig wat dat zou kunnen zijn gingen zij er heen en tot hun verbazing zagen zij in de kamer van Pauw acht kerels in overall met vliegenierslaarzen aan op de vloer zitten. Het bleken Canadese vliegeniers te zijn, die op de één of andere manier via een vluchtweg afgevoerd moesten worden.

Er moest eerst nog heel wat geregeld worden want in de woning van Pauw was geen plaats. Aan Aart en zijn vrouw werd gevraagd om ze zolang te willen verbergen. En zo gebeurde het. Met kleine groepjes tegelijk, om niet teveel op te vallen werden de Canadezen op een dinsdagavond naar de boerderij van Aart den Hartog aan de Veersedijk overgebracht. De toenmalige burgemeester Duiker kwam de Canadezen 's avonds enkele malen bezoeken.

Mevrouw den Hartog stond stapels pannenkoeken te bakken en als er gevraagd werd waarom ze zoveel bakte zei ze doodleuk: "Morgen is moeder jarig en ik krijg veel visite." Maar de pannenkoeken verdwenen uiteraard in Canadese magen.

Op zaterdag diezelfde week stapte een aantal Duitsers bij Aart binnen voor inkwartiering. Dat was een penibele situatie. De Canadezen zaten in de voorkamer, een opkamer waar je om er te komen een paar treden op moest. Aart kon ze nog net zeggen dat ze zich muisstil moesten houden en ging op het trapje zitten.

Mevrouw den Hartog bleef de rust zelve en met een smoes lokte zij de Duitsers die inmiddels al in de keuken stonden naar de deel. "Op de deel brandt de kachel en daar is het lekker warm en er is meer ruimte. Ik zal melk voor jullie warm maken." De vrouw van 'der Bauer' kon geen kwaad meer doen. De situatie in huize den Hartog was inmiddels aldus:

- 'Het Verzet' had op zolder een uitkijkpost van waaruit men op de Rijksweg 15 de Duitse colonnes kon waarnemen.
- Wapens van 'De Ondergrondse' lagen op de boerderij.
- De Canadezen zaten in de voorkamer.
- De Duitsers zaten op de deel.

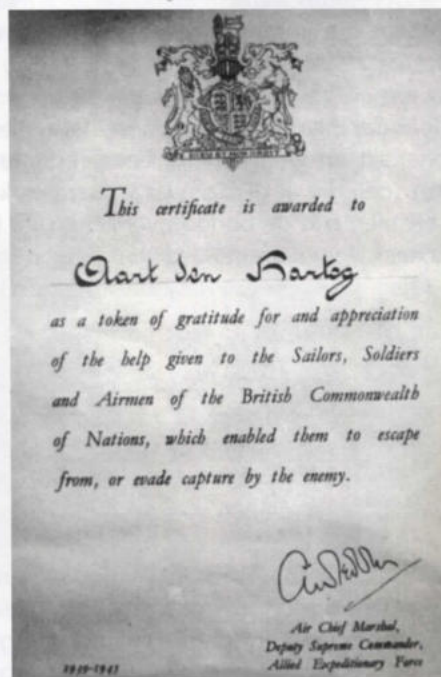
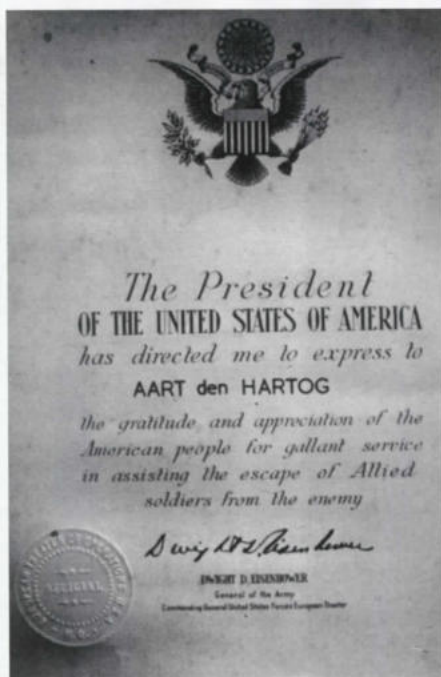
Redenen genoeg dus om in paniek te raken. Zo niet 'tante Jans'. **Gewoon doorgaan, doen wat nodig is en rustig blijven.**

Gelukkig konden de Canadezen naar veilig gebied worden gebracht en is het voor hen goed afgelopen. Het was in die tijd natuurlijk gevaarlijk om één en ander te noteren. Toch zijn de namen van de Canadezen bewaard gebleven. Ze zijn genoteerd in de bijbel van de familie den Hartog omdat ze dat de meest veilige plek vonden.

Leonard A. Ponge
Albert M. Cobb
Joh. S. Atheston
Rupert C Phipp

Clarence A. Lasesieuw
Ash Ley Levy
Hasevey P. Walter
Ersel L. Hall

Den Hartog en zijn vrouw vinden het wel jammer dat niet één van deze acht vliegeniers ooit iets van zich heeft laten horen. Wel heeft Aart een dankbetuiging van de toenmalige Amerikaanse president Eisenhower ontvangen voor deze moedige daad en één van de Britse regering voor de hulp aan de geallieerde soldaten uit het Britse Gemenebest (Commonwealth). (Persoonlijk denk ik dat ook zijn

Boerderij de Nijverheid met links het kleine gebouwtje waar het kantoor in gevestigd was.

vrouw zeker zo'n dankbetuiging had verdiend maar we zullen maar denken 'man en vrouw is één' JvdS).

Een gebeurtenis met grote gevolgen

Jaap Nugteren vertelt:

Op de boerderij de Nijverheid, tegenover Bouwlust (nu de Heeren van Ambacht), van de gebroeders Stehouwer zaten Duitsers ingekwartierd. Het was een grote boerderij met veel personeel, wel zo'n 20 meiden en knechten. Ook de vader van Arie Verhoeven was daar werkzaam. Er was een verzetsstrijder, die wel even in z'n eentje iets zou doen. En wat deed hij? Hij jatte twee geweren van de op de boerderij ingekwartierde soldaten, iets waarvan het hele dorp achteraf zei dat het een stomme streek was, maar laten we het maar ondoor-

dacht noemen. Hij dacht dat hij daarmee het verzet kon helpen. De volgende ochtend op het appèl ontbraken bij twee soldaten de geweren. Het hele personeel werd bij elkaar geroepen in een klein kantoortje en ook Gerrit en Leen Stehouwer zaten erbij. Daar hebben ze een dag en een nacht gezeten. Je kan je voorstellen hoe angstig die mensen daar waren. De 15 mannen werden daarna opgepakt en moesten, op hun klompen, lopend naar Duitsland. Iedereen weet dat er met verzetsstrijders niet zachtzinnig werd omgegaan. Heel 't Ambacht zat in angst. Wat zou er met die mannen gebeurd zijn?

De mannen werden in Duitsland te werk gesteld en hebben gelukkig de oorlog overleefd, maar het had ook heel anders af kunnen lopen.

Boerderij Bouwlust.

De crash van de Padvinder

Veel oudere inwoners van 't Ambacht zullen zich deze gebeurtenis nog herinneren alsof het gisteren gebeurd is. Het is één van de meest indruk makende voorvallen uit de oorlog in het dorp.

Eerst even een opmerking. 'Padvinder' of in het engels 'Pathfinder' had niets te maken met de padvinderij maar had te maken met de opdracht die zo'n vliegtuig had. Zij moesten n.l. zorgen dat de bommenwerpers hun doelen goed konden vinden. Hiervoor wierpen zij hun markeringsbonnen af en verlichtten de te bombarderen stad met lichtkogels. Daardoor konden de bommenwerpers hun doelen goed zien en was hun 'pad gevonden'.

Dan nu het verhaal uit het gelijknamige boekje van P. van der Leer. (Verkorte versie)

12 februari 1943. Op het vliegveld van Oakington in Engeland werden zes 'Sterlings', viermotorige bommenwerpers, klaargemaakt voor een aanval op de stad Keulen. Eén daarvan was de R9294 M.G., de Life for love. De bemanning bestond uit squadronleider William Arthur Smith uit de Londense voorstad Wanstead, de navigator was Barry Martin uit Christchurch in Nieuw Zeeland, radiotelegrafist Frank Guigley uit Rodcliffe in Lancashire, boorwerktuigkundige Robin Brooker zoon van een predikant uit Keyworth in Nottinghamshire, staartschutter Reginald Newman en twee Canadezen, Parson Bragg rompschutter en bommenrichter Bill Dempster beiden uit Toronto, maakten de bemanning compleet.

Om 21.05 uur startte het eerste vliegtuig en de R9294 M.G. om 21.23 uur. Boven Nederland werden zij gezien op de Duitse radar en de beruchte commandant Reinhold Knacke, die al 42 overwinningen op zijn naam had staan, ging er met zijn jager op af om ze te onderscheppen. Dat lukte hem niet en het zestel vloog verder richting Keulen. Daar wierpen zij hun markeringsbommen af en verlichtten de stad met lichtkogels zodat de bommenwerpers hun werk konden doen. Daarna keerden ze terug, maar werden boven Venlo opgewacht door de Duitse jagers met hun Messerschmitts, waaronder ook Reinhold Knacke.

Het was 22.10 uur toen er boven 't Ambacht een hevig geraas klonk van een terugkerende bommenwerper. Al snel ontstond een vlammetje aan de rechter voorkant van het vliegtuig dat zich snel over het hele toestel verspreidde. Het toestel nam door het afbreken van een vleugel een wending en kwam op een afstand van ongeveer 15 meter van de woningen aan de Paulusweg terecht met zijn neus in de sloot. De brokstukken van het toestel lagen overal verspreid en een aantal wo-

Van links naar rechts: Flight Lieutenant Barry Martin (†), staand Flight Sergeant Robin Brooker (†), geknield Sergeant Joe Bragg, zittend Squadron Leader Billy 'Wazzie' Smith (†), staand Sergeant Rex Newman, zittend Sergeant Frank Quigley (†) en Flight Sergeant Bill Dempster (†)

ningen aan de Paulusweg was nat van de benzine. De cockpit was ook van de romp afgeslagen en kwam op het weiland van P. de Waard neer. Het brokstuk brandde nog toen de politiemensen Bal, van Berkel en Tamerus aankwamen. Later bleek dat er drie verbrande vliegers in zaten. Zij werden er door de Duitsers uitgehaald. Een vierde vlieger werd honderd meter verder gevonden. De volgende morgen werd een vijfde vlieger gevonden op de tuinderij van A. Verhoeven. De stoffelijke resten van de vliegers werden op last van de Duitsers in Rotterdam op de begraafplaats Crooswijk begraven. Van de andere twee bemanningsleden is niet bekend wat er van hen is geworden.

De R9294 M.G. was het 43e slachtoffer van Reinhold Knacke. Toen hij had gezien dat het toestel explodeerde ging hij op zoek naar een ander toestel. Hij kwam echter een Engelse Halifax tegen die de Messerschmitt aanviel. Knacke werd geraakt in de cockpit en werd dodelijk getroffen. De schutter kon zich redden.

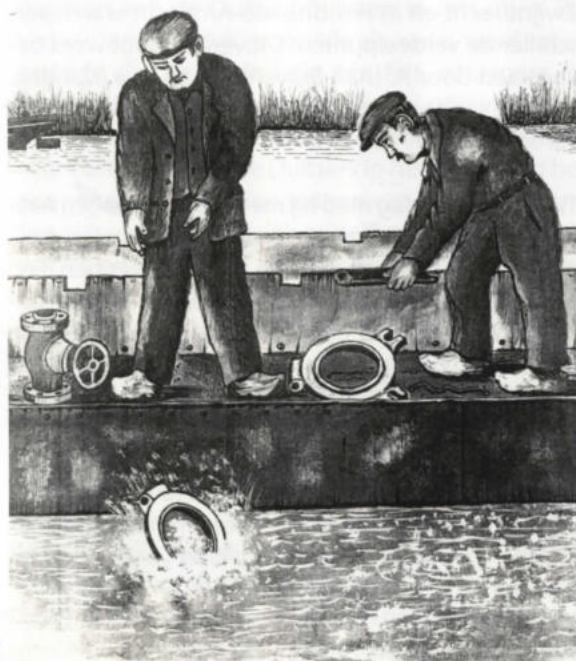
Op alles werd beslag gelegd

Omdat in Duitsland alles draaide om de oorlogvoering ontstond ook in dat land gebrek aan alles. En wat gebeurde daardoor? Wat nodig was werd uit de bezette gebieden gehaald. Al in 1942 werd een collecte gehouden voor de winterhulp, die bedoeld zou zijn om de Nederlanders in de winter te steunen. Alle goederen gingen echter rechtstreeks naar Duitsland.

De Duitse industrie had een tekort aan grondstoffen en met name ijzer, staal en koper, maar ook aan arbeiders. De jonge mannen werden allemaal opgeroepen voor het leger waardoor er in de industrie

Spotprent.

Het dumpen van metalen.

BIJNAMEN HITLER IN VERSCHILLENDE TALEN

RUSSISCH	-	SLA-ROT-TIE-MOF
CHINEES	-	HANG KRENG HANG
ZUIDCHINEES	-	KWOU-TIE-HING
JAPANS	-	FOETSIE MOETIE
POOLS	-	PIKKINSKIE
FRIES	-	JATSTRA
INDIAANS	-	WINNETOETITOCHNIE
ENGELS	-	SIR PENT
IERS	-	O'BRAAIEM
ITALIAANS	-	ALVEROTTI
TURKS	-	SATAN HALEM
NOORS	-	OLAF BEK
JIDDISCH	-	SALLIE SWEMME
SPAANS	-	WIEBRALTAAR
PERZISCH	-	KEELEM
LATIJN	-	QUIBUS

een gebrek aan mankracht was. Dit losten de Duitsers op door in de bezette gebieden mannen te verplichten zich aan te melden voor de 'Arbeitseinsatz'. Wie aan die oproep geen gehoor gaf liep het risico opgepakt en afgevoerd te worden en daarom zocht een aantal mannen een onderduikadres en hield zich daar verborgen.

Ook alles wat rijden kon werd gevorderd, fietsen, (vracht)auto's etc. zelfs paard en wagens. Heel veel werd natuurlijk in boerschuren, onder hooi en stro verstopt. Daarnaast moest ook alle metaal worden ingeleverd. De mensen waren echter heel vindig en dumpen hun metaal liever in de sloot dan het in te leveren om het als de oorlog zou zijn afgelopen weer tevoorschijn te kunnen halen.

Zelfs in tijden van oorlog laat het gevoel voor humor de mensen niet in de steek. Misschien houdt het de mensen zelfs wel op de been. Een voorbeeld hiervan zijn de bijnamen 'in verschillende talen' van Hitler.

Prijslijst 1945

In de speciale editie februari 1985 van het Broodjournaal, Uitgave Stichting Voorlichting Brood staat een prijslijst van voedsel, dat alleen nog op de zwarte markt te koop is. Vlak voor het einde van de oorlog verdient een arbeider 25 gulden per week.

De prijslijst van februari 1945 liegt er niet om.

APPELS	f. 10,-	per kilo
AANSTEKER	f. 75,-	per stuk
BOTER	f. 125,-	per pond
BROOD	f. 20,-	per stuk
EI	f. 3,-	per stuk
FIETSBANDEN	f. 1200,-	per stel
KAAS	f. 35,-	per pond
MELK	f. 7,50	per liter
SCHOENEN	f. 400,-	per paar.

De zwarthandelaars profiteerden schaaamteloos van het tekort.

De Hongerwinter

Het woord 'Hongerwinter' kent iedereen, maar wat dat eigenlijk inhield is nu niet meer voor te stellen. Om te beginnen was alles 'op de bon'. Per persoon kreeg je een bepaalde hoeveelheid voedsel toegewezen. Nauwelijks genoeg om van te leven en tegen woekerprijzen. De 'zwarte handel' was een goudmijn voor mensen die over de rug van anderen rijk wilden worden. Ook werd er druk geruild. Waardevolle voorwerpen werden ingewisseld voor een halve brood of een kilo aardappelen. In ons dorp waar veel boeren woonden en waar bijna iedereen wel een klein tuintje had om wat aardappelen of groente te verbouwen hadden de mensen van de oogst van de vorige zomer wel wat gehamsterd maar met de onderduikers, die officieel niet aanwezig waren en dus ook geen bonkaarten kregen, ontstond er ook hier voedselschaarste.

Daar komt dan nog bij dat veel mensen uit met name Rotterdam hier om voedsel kwamen bedelen. Waar men maar enigszins kon helpen werd geholpen, maar ook dat hield een keer op.

Het vierkante grijze gebouwtje is de garage waarin de gaarkeuken was gevestigd.

Een bekend fenomeen was de 'gaarkeuken'. In de verhalen van verschillende 't Ambachters, beschreven in het eerder genoemde boekje 'Herinneringen' uit 1995 kan je hierover lezen. Het zijn echter herinneringen van verschillende mensen en dan ook nog 50 jaar na de oorlog. In ieder geval was het zo dat op verschillende punten in ons dorp een gaarkeuken was waar je zo nu en dan erwtensoep kon halen.

Denk nu niet dat dat soep was zoals we die nu kennen. Daarbij vergeleken was het maar een waterig soepje, maar het was in ieder geval warm. Gewapend met een pannetje ging je in de rij staan en had je eenmaal je portie dan ging je zo snel mogelijk naar huis om het nog warm op te kunnen eten. Cors Lagendijk schrijft hierover: "De soep werd gekookt in Zwijndrecht en in Hendrik-Ido-Ambacht waren verschillende verdeelpunten. Dit verdeelpunt werd bevoorrad door A. (Aai) Bravenboer en A. v.d.Linden. Dirk Bravenboer, de zoon van Aart, zorgde voor het vervoer.

Tweemaal per dag reed hij met paard en wagen naar Zwijndrecht. 's Morgens om de soep te halen en 's avonds om de lege gamellen terug te brengen. Eén van die verdeelpunten was de garage op het ondererf van Joh. Van Rietschoten, de kruidenier aan de Veersedijk. Normaal stond daar de vrachtauto van Luuk Gerritsen, die tegenover de garage woonde, in maar die was gevorderd door de Duitsers. Daarna stond de brandweerauto erin, maar sinds ook die was gevorderd stond hij leeg en werd daar de gaarkeuken gevestigd. In de gaarkeuken werd het voedsel, meestal erwtensoep, door Wim van Helden en Piet van Andel uitgedeeld."

Bevrijding

Capitulatie

Eigenlijk geloofde niemand meer in een Duitse overwinning. Steeds sterker werden de geruchten dat de Duitsers zich wel zouden overgeven. Onder internationale druk hadden zij al toestemming gegeven om de hongerende bevolking van voedsel te voorzien. Dit was de actie 'Manna' zo genoemd naar het Bijbelverhaal over het voedsel dat, tijdens de zwerftocht van de Joden door de woestijn o.l.v. Mozes, uit de hemel viel. In plaats van bommen viel er nu Zweeds wittebrood uit de lucht.

Voedseldropping.

Dit was een voorbode voor de naderende bevrijding. En eindelijk op 5 mei 1945 was het dan zo ver. Generaal Blaskowitz capituleerde. Het Duitse hoofdkwartier in Ridderkerk had echter nog geen orders gegeven aan de Duitse officieren in ons dorp. De verwarring was dus groot. Via de radio werd meegedeeld dat de capitulatie een feit was, maar de Duitsers in ons dorp wisten officieel nog van niets. Hele families trokken met vlaggetjes en juichend naar buiten waarop de Duitsers in het wilde weg begonnen te schieten. Een jongen van de Oostendam, Toon Visser, werd dodelijk getroffen en dat terwijl de bevrijding al een feit was! Duitsers reden nog met veel machtsvertoon over de Veersedijk en de Kerkstraat. Zij ontdekten dat leden van de verzetsgroep zich hadden verzameld in de school aan de Hoogtstraat. Zij wilden zich wreken en voerden de mannen met de handen omhoog weg. Iedereen dacht: "Die zien we nooit meer terug." Het is aan de heer Jo Stans te danken dat toch iedereen werd vrijgelaten doordat hij in het Duits kon vertellen dat Nederland bevrijd was. Eindelijk kwam uit Ridderkerk het bericht van de capitulatie. Toen waren de rollen omgekeerd. De Canadezen kwamen en namen de Duitsers gevangen, de verzetsgroep hoefde zich niet meer te verbergen en zij konden de Canadezen behulpzaam zijn. Er werden in ons dorp verzamelplaatsen ingericht

Verzamelplaats achter de Kerkstraat waar nu de Thorbeckestraat is.

voor zowel materieel als manschappen. Ook aan de Achterambachtseweg was een verzamelpunt voor het inleveren van wapens en op het land van Henk Nugteren was een tentenkamp voor de krijgsgevangenen ingericht. Zijn zoon Jaap Nugteren vertelt het volgende:

Rondom het kamp staan bewakers met stenguns. Toch is de stemming gemoedelijk. Ambachters, Canadezen en Duitsers lopen door elkaar. Opeens onrust. Er is een SS-er opgepakt. Hij wordt opgesloten op een haverzolder boven de paardenstal. Smid Stijnis heeft de sloten voor de deur gemaakt! Eén Duitser vond de tent koud en oncomfortabel. Toen het bedtijd werd sloop hij in het donker naar de boerderij waar hij stilletjes op een ladder klom en in het hooi ging slapen. Op een nacht hoorde hij stemmen en geluid op de ladder. Hij dacht dat hij gesnapt was, maar wat was het geval? Een Canadese soldaat kwam met een meisje naar boven, waarvoor laat zich raden. De Duitser hield zich muistil en hoorde ze genieten. Gelukkig hoefde hij niet te hoesten.

Kinderen op de Veersedijk ter hoogte van de Paulusweg. Tweede van links, met vlag, is Cors Lagendijk.

Verzetsgroep, hier in het uniform van de Binnenlandse Strijdkrachten, voor het huis van burgemeester Duiker aan de Hoogtstraat. Staand v.l.n.r. P.v.d.Leer, C. Verhoeven, J. Flach, politie Pauw, D. Barendse, A. Westdorp en Breier. Zittend v.l.n.r. Fl. Mol, D. de Kool en A. Mol.

Feeststemming

Dat de bevolking in juichstemming was valt te begrijpen. Iedereen kwam naar buiten. De verstopte vlaggen werden tevoorschijn gehaald en kinderen liepen met feesthoedjes en papieren vlaggetjes door de straten.

Wat was iedereen blij. Je kon weer naar buiten zonder over je schouder te kijken of er soms iemand met een geweer achter je liep. Zo langzamerhand kwamen ook de mannen die in Duitsland waren tewerkgesteld weer terug. Reken maar dat die met vreugde werden verwelkomd.

5 mei was er feest in ons dorp; bevrijding. Mijn moeder had speciaal voor die dag echte koffie bewaard. Vol verwachting nam ik het eerste slokje... het viel tegen. De surrogaatkoffie smaakte me eigenlijk toch beter. (Uit 'Herinneringen')

Dat er ook minder fraaie dingen zijn gebeurd na de bevrijding is toch een minder mooie herinnering. Meisjes die het 'met een Duitser hielden' werden kaalgeschoren en door het dorp op een kar rondgereden. Wie zegt dat die meisjes niet echt van

Optocht kinderen.

zo'n Duitse soldaat hielden? En misschien was het wel iemand die niet als vrijwilliger, maar omdat hij moest, in het Duitse leger was. Toch was het in dat tijdsbeeld wel te begrijpen. De haat tegen alles wat Duits was zat heel diep.

De bevrijding werd uitbundig gevierd. Uit bijna ieder huis hing een vlag en er waren optochten van verklede kinderen. Ook Koninginnedag, 31 augustus, stond in het teken van de bevrijding er reden versierde boerenkarren en een enkele nog overgebleven vrachtwagen. Er werden weer vaderlandslievende liederen gezongen. Op de nu nog jaarlijkse aubade op Koningsdag worden deze liederen vaak als 'oubollig' ervaren, maar toen hadden ze een heel grote betekenis en stonden symbool voor 'Vrijheid'.

Heel veel meer is er nog te vertellen, maar helaas ontbreekt daarvoor de ruimte. Gelukkig is er vanaf 2 mei en verder de hele maand mei in 'Den Brommert' een expositie over dit onderwerp waarop veel foto's te zien zijn. Ook liggen daar de eerder genoemde boekjes ter inzage evenals een kopie van het dagboek dat Henk Nugteren heeft bijgehouden vanaf 'Dolle Dinsdag' tot 5 mei.

Praalwagen op het erf van de boerderij van Aart den Hartog. V.l.n.r. Ien van Es (koningin) Sarie Alting, Rie de Jong Jo de Jong. Op de bok Arie Plaisier uit de Molendijk.

DAGORDER van den Opper-officier,
bevelhebber van de Britsche en Cana-
deesche troepen in Nederland.

BURGERS VAN NEDERLAND!

Wij zijn bezig de vijandelijke strijdkrachten te ont-
wapenen en hen zoo spoedig mogelijk uit Nederland
te verwijderen.

Er wordt op de volgende manier te werk gegaan:

1. De Duitsche troepen worden onder Britsche bege-
leiding naar bepaalde gebieden geleid, waar zij
worden verzameld en ontwapend.

2. Zij worden daarna uit uw land gevoerd, terug
naar Duitschland.

In de naaste toekomst zult gij gedurende eenige
dagen groote colonnes marcheerende Duitsche troe-
pen langs de wegen zien trekken.

Verdringt U dan niet op straat om hen na te
roepen of uit te jouwen. Het is strijdig zoowel met
het Britsche als het Nederlandsche eergevoel
den overwonnen vijand te bespotten.

Bovendien wenschen wij onverkwikkelijke
scènes en betreurenswaardige incidenten te ver-
mijden.

Gehoorzaamt deze instructies en helpt ons, Uw
land op rustige en gemakkelijke wijze te be-
vrijden.

Het laatste oorlogsjaar aan de Vrouwgelenweg

Kees van der Leer

Een onbedoelde geboorteplek

Eigenlijk was het nooit de bedoeling geweest dat ik in 1944 geboren zou worden in het huis van mijn grootvader Cornelis Bax aan het begin van de Vrouwgelenweg in Hendrik Ido Ambacht.

Maarten van der Leer en Dirkje Adriana (Dis) Bax met dochter Corrie naast de tuinderswoning aan de Onderdijkse Rijweg te Zwijndrecht. Foto, 1943. Collectie Familiearchief Van der Leer-Bax.

Mijn vader Maarten van der Leer en mijn moeder Dirkje Adriana Bax woonden omstreeks 1944 in een houten tuinmanswoning aan de Onderdijkse Rijweg in Zwijndrecht. Die woning stond op een prachtig plekje onder aan de rivierdijk aan de rand van het dijkdorp op de grens van Zwijndrecht en Hendrik Ido Ambacht, op een kwartier loopafstand van de Vrouwgelenweg. In het voorjaar bloeide het witte fluitenkruid uitbundig hoog langs de slootkanten en leken de sloten goudkleurig door alle gele dotterbloemen boven de duizenden kikkervisjes en stekelbaarsjes. De ontelbare witte madeliefjes en de felgele paardenbloemen in het gras van de dijk, de vuurrode klaprozen en de kleurrijke wilde lupinen langs de

Herdenkingpenning spoorwegstaking uitgereikt aan de gebroeders Van der Leer. Collectie auteur.

boomgaarden maakten iedere zomer tot een onvergetelijk feest. Door de Tweede Wereldoorlog was er echter weinig aandacht voor al dit moois.

Bij de tuinmanswoning verbouwden mijn vader en zijn broer Leendert op het land groenten en tuinplanten die veelal via de Zwijndrechtse veiling werden verkocht. Tijdens de spoorwegstaking hielden zij een gedeelte van de oogst achter om door te spelen aan het verzet. Dit was een gevaarlijke activiteit waarvoor zij na de oorlog een fraaie 'oorkonde' kregen met een mooie herdenkingspenning. Ook in een ander opzicht gingen de laatste oorlogsmaanden niet ongemerkt aan mijn ouders voorbij. Onverwacht werd dichtbij hun houten tuinmanswoning Duits afweergeschut geplaatst. Omdat dit nu niet de meest geschikte entourage leek voor een snel aanstaande bevalling, vluchtten mijn moeder met de een jaar eerder geboren Corrie naar haar ouders aan de Vrouwgelenweg. Zodoende werd ik daar geboren, in de nacht, direct na een verwarde dag, die in de geschiedenisboeken stevast Dolle Dinsdag heet. Toch is die veilig geachte geboorteplaats mij nog bijna noodlottig geworden. Enkele dagen na mijn geboorte, op 4 oktober 1944, verschenen Engelse vliegtuigen boven de Veersedijk die schepen op de sloperij van Rijsdijk wilden bombarderen. Helaas zwaaide een bom af, die ongelukkig terecht kwam op de oude boerderij van Jaap Visser, die aan de Veersedijk stond, onderaan de Vrouwgelenwegstoep en schuin tegenover het huis van mijn grootouders.

De door bominslag gedeeltelijk weggevaagde boerderij van Jaap Visser. Foto, 1944. Collectie Historisch Genootschap H.I. Ambacht.

Door de kracht van de explosie sneuvelden alle ramen in het grootouderlijke huis waarin ik als pasgeborene lag. Door de rondvliegende scherven werd mijn vader licht gewond. De andere familieleden bleven ongedeerd. Ook in mijn wieg vielen enkele scherven, maar die raakten mij verder niet. Was de bom enkele meters verder gevallen, dan was de afloop volstrekt anders geweest en had ik deze regels nooit geschreven. Met de boerderij van Jaap Visser was het minder goed afgelopen. De bom had een deel van de boerderij weggevaagd. Boer Visser zelf en zijn gezin bleven ongedeerd, maar hun 23-jarige knecht Cornelis Spiering uit Hooftwijk kwam om het leven, evenals een aantal paarden.

Paarden voor de boerderij van Jaap Visser. V.l.n.r.: Piet Bakker, Arie van Es, Arie en Jan Visser, zoons van Jaap. Collectie Historisch Genootschap H.I. Ambacht.

Direct na de bominslag kreeg ik met mijn moeder en oudste zusje onderdak bij mijn overgrootvader Pieter Kooij die met mijn ongetrouwde oom Teunis en eveneens ongehuwde tante Pietje achterin de Vrouwgelenweg woonde.

Pieter Kooij met vier kleindochters Bax naast zijn tuinderswoning aan de Vrouwgelenweg. V.l.n.r.: Dirkje Adriana (Dis), Neeltje (Nees), Sija (Sij), Pieter Kooij en Commertje (Co). Collectie Familiearchief Bax-Van der Leer.

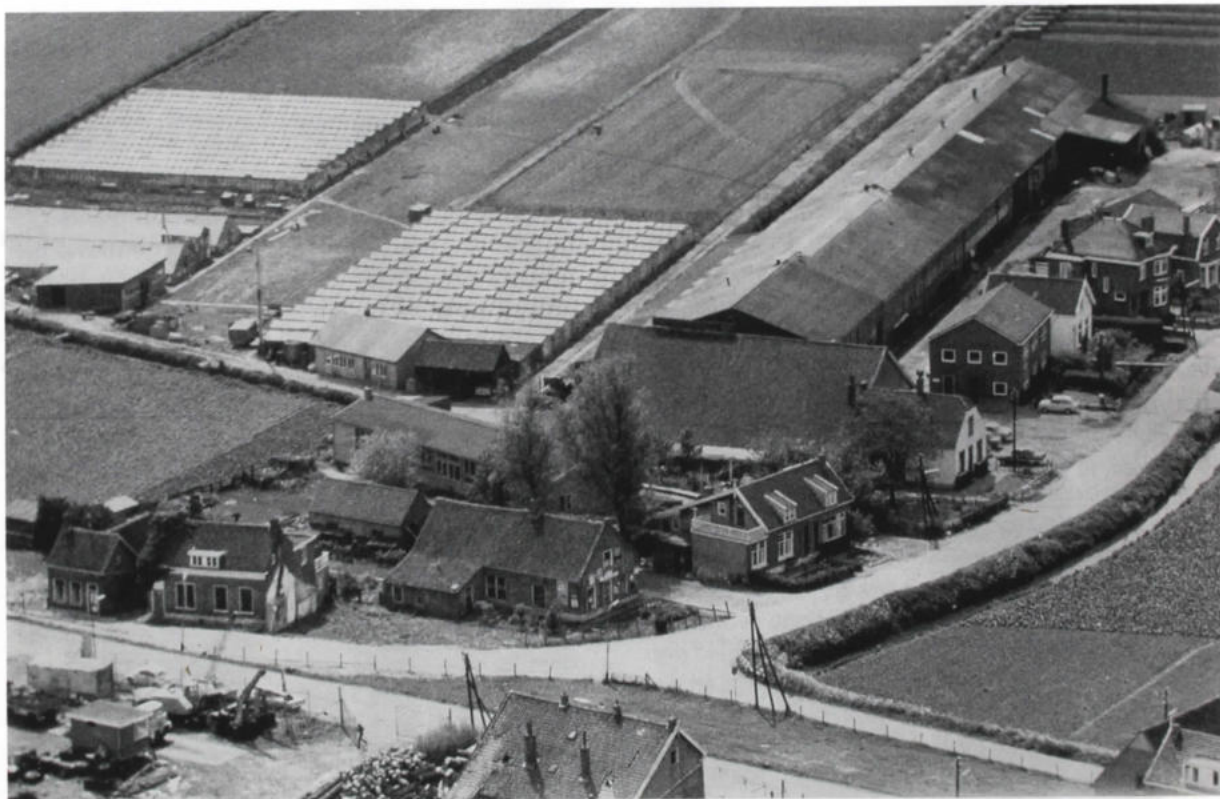
Nadat de ergste schade was gerepareerd keerden mijn ouders tijdelijk weer terug naar de gastvrije woning aan het begin van de Vrouwgelenweg. Ook hier bracht de hongerwinter veel kou en veel voedselschaarste.

De timmermanswoning als onderduikplaats

In 1914 was timmerman Cornelis Bax getrouwd met Barbara Kooij. Door de crisisjaren was er voor hem geen werk meer bij zijn werkgever Jonker en Stans. Na voor enkele andere bazen te hebben gewerkt, hoopte hij iets voor zichzelf te kunnen opzetten. Omstreeks 1922 kocht hij van Jasper Vlegthert een huisje aan het begin van de Vrouwgelenweg. Hier aan de Vrouwgelenweg ging Cornelis wonen met zijn vrouw Barbara en de inmiddels geboren kinderen. Hier groeide het kindertal al snel uit tot het voor die tijd niet ongebruikelijke aantal van negen. In de naast de woning gelegen schuur begon vader Cornelis zijn eigen timmerbedrijf. Omliggende tuindevrijen leveren hem veel timmerwerk op zoals broeikasramen en 'beerkisten' voor de afvoer van mest. Later legde hij zich vooral toe op scheepsbetimmeringen. Toen er door de genoemde gezinsuitbreiding ruimtegebrek ontstond, vergrootte hij in 1931 het huisje aan de Vrouwgelenweg met een tweede huisje als aanbouw op de plek van de oude schuur. Een nieuwe, grotere schuur werd aan de achterkant gebouwd. De ingang aan de voorkant lag op straathoogte, maar die gebruikte je nooit. Altijd liep je om en nam je de ingang via de keuken aan de rechter achterzijde, langs de schuur.

Timmerman Cornelis Bax en zijn vrouw Barbara Kooij naast de timmermanswerkplaats achter het huis aan de Vrouwgelenweg. Collectie Familiearchief Bax-Van der Leer.

Het begin van de Vrouwgelenweg op de hoek met de Onderdijk. Het huis in de bocht is de winkel van Daantje van der Ven. Rechts daarnaast staat de woning van de familie Bax met daarachter de timmerschuur. Rechts ligt de boerderij van Huib Zinkweg. Links onderaan is de plek van de boerderij van Jaap Visser, die uiteindelijk werd afgebroken voor de dijkverbreding. Luchtfoto tweede helft vorige eeuw.

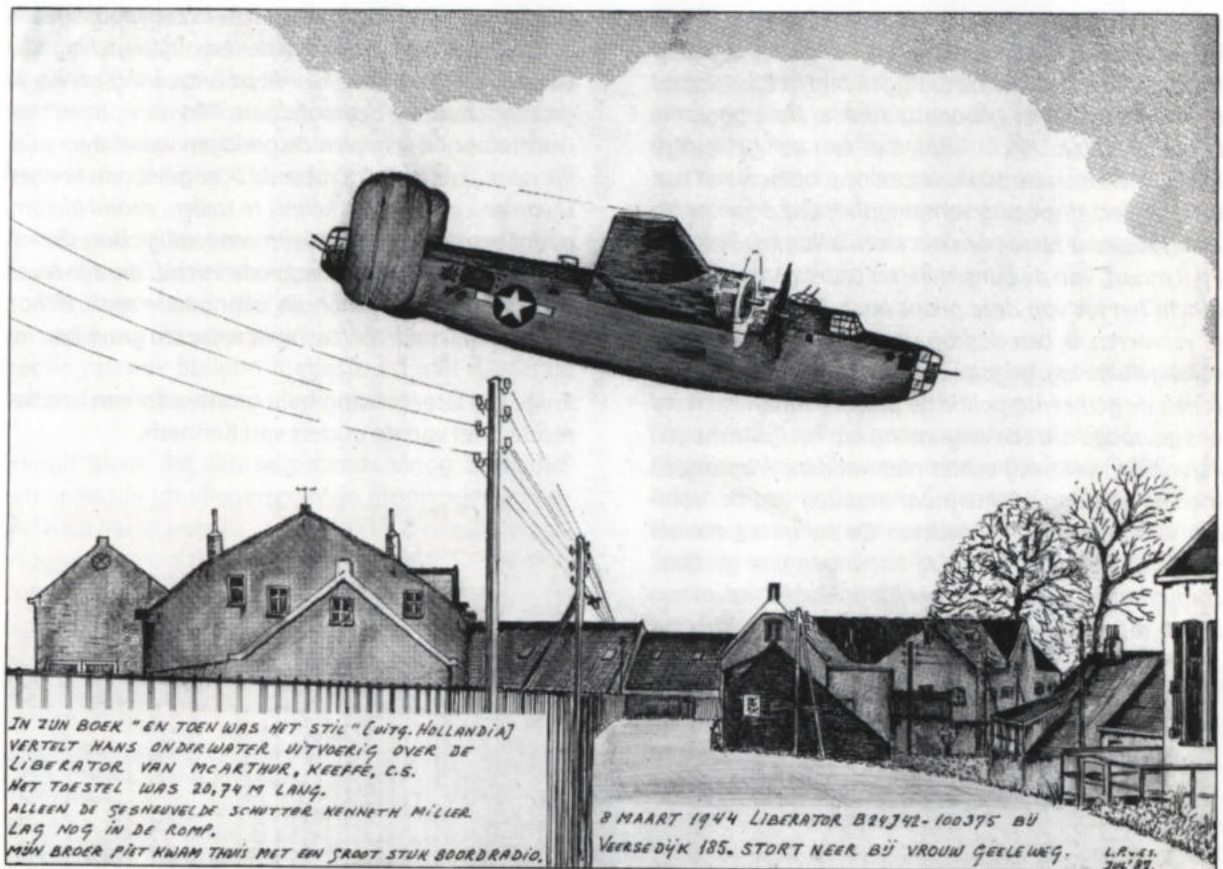
Collectie Historisch Genootschap H.I. Ambacht.

Waarschijnlijk omdat de Vrouwgelenweg van origine een dijkje was geweest, lag het erf aan de achterzijde echter een stuk lager dan de voorkant van het huis. Vandaar dat je alleen bij die achteringang kon komen via een houten trapje en over een houten bordes. Onder dit bordes keek je door een vierkante opening in de muur in een geheimzinnige ruimte onder het huis, een soort kelder die gebruikt werd als houtopslag. Die ruimte liep helemaal door onder de huiskamer waar ooit mijn wieg stond. Pas later heb ik begrepen dat deze kelderruimte in de oorlog een schuilplaats was voor enkele mannelijke gezinsleden en zwagers, onder wie mijn vader, die het risico liepen door de Duitsers opgepakt te worden om als dwangarbeider in Duitsland te worden tewerkgesteld, de beruchte 'Arbeidsinzet'. Mijn oom Bas Bax, de jongste zoon van mijn grootvader, vertelde dat in die kelderruimte een muur was geplaatst ongeveer een meter van de buitenmuur. Zo ontstond een ruimte die te bereiken was via een vierkant luik in de vloer van de voorkamer. Via dit luik kon je naar beneden om je te verbergen als er een razzia dreigde of een 'controle'. Er stonden bedden zodat er ook kon worden geslapen. En als een vliegtuig overvloog, werd het luik eveneens ge-

opend zodat ook moeder en dochters onder de vloer beschutting konden zoeken.

De crash van de 'Liberator'

Dat het gevaar vanuit de lucht niet denkbeeldig was, was ook reeds enkele maanden voor mijn geboorte gebleken. Op 8 maart 1944 vlogen 900 Amerikaanse bommenwerpers, beschermd door 'een paraplu van jachtvliegtuigen' vanuit Engeland richting Berlijn om aldaar een kogellagerfabriek te vernietigen. Tegenwoordig van deze luchtvloot vloog de 'Liberator' B24 mee met een elf-koppige bemanning. Hoewel de B24 al snel werd geraakt door Duits afweergeschut, slaagde de bemanning er toch in de tocht voort te zetten en de bommen te laten vallen boven Berlijn. Op de terugweg raakte de Liberator echter in een gevecht met twee Duitse jagers. Daarbij werd boordschutter Kenneth Miller dodelijk getroffen en een ander bemanningslid zwaar gewond. De twee Duitse jagers werden zodanig geraakt dat ze brandend neerstortten, maar ook de Liberator raakte ernstig beschadigd, zodat de tien nog levende bemanningsleden besloten het vliegtuig per parachute te verlaten. Hoe een van hen, de co-piloot Jim

De neerstortende Liberator B24 scheert rakelings over de Veersedijk om uiteindelijk neer te storten aan de Vrouwgelenweg.
Tekening L.P. van Es in De Crash van de Padvinder (1990).

Keeffe, dankzij enkele verzetsstrijders, er in slaagde om enige tijd uit handen van de Duitsers te blijven, werd in 1981 beschreven door Hans Onderwater in zijn boek *En toen werd het stil*. Zie eveneens de publicatie *De crash van de padvinder* uit 1990 door P. van der Leer. Uiteindelijk vielen alle tien bemanningsleden in handen van de Duitsers om na de bevrijding weer terug te keren naar hun vaderland. De aangeschoten en nu onbemande Liberator met aan boord het dode lichaam van Kenneth Miller scheerde tijdens het langzaam neerstorten eerst over de Noord, daarna rakelings over de winkel van Van Rietschoten aan de Veersedijk, om via de toppen van enkele fruitbomen in de boomgaard van Speelman uiteindelijk in een tuinderij aan de Vrouwgelenweg neer te komen. Omdat mijn grootvader Cornelis Bax niet alleen timmerman was maar ook begrafenisdienaar, verzocht de Ambachtse burgemeester Duiker hem de begrafenis van de omgekomen Kenneth Miller te regelen. Dit deed hij op de hem zo kenmerkende zorgvuldige wijze. Tevens schreef hij een brief aan de familie van de omgekomen Miller, waarbij hij, gelet op de formulering, ervan uitging dat Miller gehuwd was. In deze brief noemt hij, zoals in die tijd gebrui-

kelijk, de Duitse overheersers 'moffen'. Verder blijkt uit deze brief dat aanvankelijk de mening overheerste dat Miller de piloot was en bij het neerstorten om het leven was gekomen. Omdat deze brief zo treffend de gang van zaken weergeeft en de gevoelens van de Ambachters over deze gebeurtenis, inclusief het massale eerbetoon tijdens de begrafenis van de omgekomen Kenneth Miller, volgt hieronder de volledige tekst van deze brief:

Geachte Mevrouw,
Reeds lang had ik het voornemen U enig bericht te doen toekomen betreffende de teraardebestelling van wijlen Uw echtgenoot Kenneth Miller. Ik meende, dat U begrijpelijkerwijze, zeer belangstellend zou zijn omtrent de omstandigheden waaronder dit gebeurde. Dat ik mij hiertoe bevoegd acht, meer dan een ander, ligt o.m. in het feit dat ik als bedienaar van begrafenis, de teraardebestelling van Uw man heb geleid. Ik wil U dan zooveel mogelijk op de hoogte stellen. Het was op 8 maart 1944, 5 uur n.m. dat een vliegtuig op zeer geringe hoogte over ons dorp vloog, kennelijk met het doel een noodlanding te maken. Het toestel daalde hoe langer hoe meer en raakte volgens ooggetuigen de grond. De richting die het vliegtuig nam bracht het voor een

ruimte, gelegen tussen een dokterswoning en een kwekerij, omzoomd met hoog geboomte. Zelf heb ik gezien hoe het vliegtuig trachtte te stijgen met het gevolg dat de linkervleugel het geboomte raakte. Deze boomen, ter dikte van ca. 25 cm, kapten af met een geweldige klap en kwamen ca. 50 m. verder neer op het land van een tuinder. Al spoedig vernamen wij dat de enige inzittende piloot hierbij om het leven kwam. Ik ontving, op 9 maart, van de burgemeester onzer gemeente opdracht het lijk van deze piloot naar de begraafplaats te vervoeren. Ik ben daarop naar het terrein, waar de verongelukte lag, gegaan om mijn werk te doen. Toen ik met de gemeente-politie ter plaatse aankwam werd ons gevraagd om een vergunning om het lijk te mogen vervoeren, welke wij echter niet hadden. We stonden toen bij de verongelukte maar moesten van de 'moffen' ons onverwijld verwijderen. De politie is toen met 'een mof' meegegaan en zij ontvingen van de Orts-commandant vergunning het lijk te mogen vervoeren. Ik heb toen Uw man in de kist gelegd. De uitdrukking op zijn gelaat was niet als van iemand die veel heeft geleden, alleen was de rechterarm verminkt en de hand ter hoogte van de pols afgesneden of doorschoten, maar zo ernstig dat dit gedeelte er letterlijk aan een velletje bijhing en ik denk, dat de jongeman hierdoor zoveel bloedverlies heeft gehad, dat het hem het leven kostte. Ik heb toen de kist gesloten en deze vervoerd naar de plaats waar de lijkwagen stond en onder veel belangstelling van de zijde van de bevolking, tot grote ergernis der moffen, heb ik Uw man stapvoets naar de begraafplaats gebracht. Op 10 maart heeft de teraardebestelling plaats gehad. Het uur der bijzetting in het graf was de burgerij niet bekend, maar toen ik bij de begraafplaats aankwam, stonden er een groot aantal mensen te wachten om getuige te zijn van deze droeve plechtigheid. Wij hebben toen de kist op de baar geplaatst en zijn grafwaarts gegaan, gevolgd door plm. 500 mensen. Uw man, Mevrouw, heeft werkelijk een eervolle begrafenis gehad en die toeloop van zooveel volk moet U niet zien als sensatie, maar als blijk van ontroerend medeleven met deze geallieerde piloot, die zijn leven gaf ook voor onze zaak. Bij het graf aangekomen werd de kist boven de grafruimte geplaatst en onder een ontroerende stilte (die hoorbaar was) daalde de kist in het graf. Onder de aanwezigen bevond zich de burgemeester, de gemeentesecretaris en de geestelijke van de Nederlands Hervormde Kerk. Toen de kist was neergelaten werd allereerst het woord gevoerd door de burgemeester en daarna door de geestelijk, die eindigde met een gebed in de Engelse taal. Hierna heb ik nog het volgende gezegd: "Geachte aanwezigen. Hier is niet een familie, die mij verzocht heeft een woord van dank te spreken. Toch wil, ik uit naam van de ons onbekende weduwe, dank brengen aan de Edelachtbare Heer Burgemeester en aan de Weleerwaarde Heer Dominee Roskott voor de woorden aan deze groeve ge-

sproken. Dank ook aan U allen die in zoo groote getale getuige hebt willen zijn van de teraardebestelling van onze overleden vriend." In diepe ontroering verliet de groote schare de begraafplaats. Mevrouw, misschien wordt door dit schrijven de geslagen wond weer pijnlijk opengereten: toch meende ik er goed aan te doen U van een en ander in kennis te stellen, vooral hierom, opdat u zoudt weten dat een eenvoudige dorpsbevolking haar overleden onbekende vriend, die zijn leven verloor in de strijd voor ons aller goede zaak, wel op eenvoudige maar toch eervolle wijze ten grave bracht.

Enige tijd later ontving mijn grootvader een ontroerende brief van de ouders van Kenneth.

Mr. C. Bax
Dear Sir:-

We received your kind letter you sent us some time ago telling us all about our dear son Kenneth and how you found his body in the plane and the fine burial you good people so graciously gave him, words cannot express our deep gratitude and thanks to you and all those kind people that took part and attended this sorrowful occasion you explained everything so clear and plain and we all are very thankful to know that our boy received such a beautiful burial. It removes a mighty great load off our minds to know our soldier boy received a burial like you told us and to know just where he is buried.

Please give our thanks and good wishes to the Burgomaster, the town secretary and the Reverend Mr. Roskott, and maybe some time in the future we may be able to visit our son Kenneth's grave in Holland and give our thanks personally to all you good people there.

Our son Kenneth Joseph Miller was not married his age 26 passed. Born May 24, 1918 at St Paul, Minnesota.

Again may we thank you and we pray God will bless all you good people over there we are.

Sincerely,
Catherine P. Miller, Mother
Joseph E. Miller, Father

Dankbrief van de ouders van Kenneth Miller.
Collectie Familiearchief Bax-Van der Leer.

In deze brief schreven zij dankbaar te zijn te weten dat hun soldatenzoon zo'n mooie begrafenis had gehad. 'Woorden schieten tekort om onze diepe dankbaarheid en dank uit te drukken aan u en aan

alle vriendelijke mensen die betrokken waren bij deze verdrietige gebeurtenis en er bij waren.' Dat zij dankzij de brief hadden vernomen hoe alles was verlopen en de plek wisten waar hun zoon lag begraven, betekende 'een grote verlichting voor hun bezwaarde gemoed', aldus de brief.

Na de oorlog kregen mijn grootouders eveneens contact met de eerder genoemde co-piloot Jim Keeffe. Trouw ontvingen zij in de jaren '60 ieder jaar als kerst- en nieuwjaarsgroet het 'Jim and Sandy Keeffe yuletide bulletin' toegestuurd met daarin de laatste familieberichten uit dit gezin.

Hieruit bleek dat Jim nog steeds vloog en kadetten opleidde tot vliegenier. Mijn grootvader Cornelis Bax overleed op 13 april 1966 in zijn huis aan de Vrouwgelenweg. Toen in 1977 Jim Keeffe een bezoek bracht aan Hendrik Ido Ambacht, bezocht hij

niet alleen de gemeenteraad om een foto aan te bieden van de Liberator B24 met de bemanning, maar bezocht hij eveneens mijn grootmoeder Bax. Uiteraard werd als afsluiting van dit bezoek een mooie foto gemaakt op het bordes aan de achterkant van het huis van mijn grootouders. Het vormt nog steeds een bijzondere herinnering aan de hiervoor beschreven gebeurtenissen aan de Vrouwgelenweg tijdens het oorlogsjaar 1944.

Enkele bronnen:

Reünieboek Familie Bax: *Hier gingen ons de voeten voor* (2001).

Hans Onderwater, *En toen was het stil* (1981).

P. van der Leer, *De crash van de padvinder* (1990).

Informatie over Cornelis Spiering: Kees Popijus.

De in deze bijdrage geplaatste foto van Cornelis Spiering komt uit de collectie van het Historisch Genootschap H.I. Ambacht.

Jim Keeffe op het bordes achter het huis aan de Vrouwgelenweg met naast hem Nees van Die-Bax, haar moeder Barbara Bax-Kooij en haar zus Dis van der Leer-Bax. Foto, 1977.

Collectie Familiearchief Bax-Van der Leer.

Een eeuw sociale woningbouw in Zwijndrecht – Deel I:

Van Plattelandsgemeente tot Industriestad (1850-1950)

Maurice de Jongh

Inleiding

*'Het dorp is door en door beplant met Ypen en met Linden, Per spoor en tram en boot, gemakkelijk te vinden. Die haar bezoekt, hij vindt aan elken kant Zeer veel fabrieken en het heerlijk groentenland. Want of men recht loopt, of soms in de schuinen, Zij liggen overal, de schoone mooie tuinen. En mocht men ooit het dorp tot anders willen roemen, Zwijndrecht zij blijft, men blijft haar Zwijndrecht noemen.'*¹

In de jaren dertig van de vorige eeuw schreef de heer G. Los, telg van een omvangrijke tuindersfamilie, deze lofrede over Zwijndrecht. Hierbij bewierookte hij de industriële ontwikkelingen in het dorp, maar veel meer nog het uitgestrekte tuinland, bestaande uit 'het heerlijke groentenland', 'de schoone mooie tuinen' en de 'met Ypen en Linden' beplante boomgaarden. Daarnaast keek de tuinder alvast naar de toekomst, waarin het zo mooie dorp Zwijndrecht vast en zeker zou gaan veranderen. En inderdaad, ruim tachtig jaar na het schrijven van dit gedicht heeft Zwijndrecht een enorme transformatie ondergaan. Een gemiddelde inwoner van de stad zal dan ook weinig herkenning vinden in de bovenstaande versregels. De 'Ypen' en 'Linden' hebben plaatsgemaakt voor grootschalige stedenbouw. Soms verwijst alleen de straatnaam nog naar het rijke verleden. Denk maar aan de Noteboom- en Wilgenstraat, vernoemd naar de beplante arealen. Of de Turk, Langeraar en Onrust, vernoemd naar de tuinderijen die hier ooit hebben gelegen. Kortom, door die grootschalige en snelle ontwikkelingen is er voor veel Zwijndrechtenaren een hiaat ontstaan. Sommige mensen zullen zich door gebrek aan herkenning een vreemde in eigen stad voelen en weer anderen zullen zich nauwelijks een voorstelling kunnen maken van het rijke en groene verleden van de gemeente. Voor beide groepen is dit betoog relevant; het is bedoeld om een gevoel van bewustwording en herkenning van ons Zwijndrecht te creëren.

In deze uiteenzetting zullen de veranderingen in Zwijndrecht op het gebied van (be)woning worden behandeld. Hierbij zal gekeken worden vanuit het

perspectief van de woningbouwverenigingen. Immers, zij hebben een grote rol gespeeld in die transformatie. Waarom werden zij opgericht? Welke projecten voerden zij uit? Welke problemen kwamen zij tegen in de verschillende periodes? In dit betoog, dat uit twee delen zal bestaan, zal een antwoord gegeven worden op al deze vragen.

Het door de Heer G. Los zo geroemde Zwijndrecht met het platteland en de fabrieken op de achtergrond.

Een ansichtkaart uit 1918.

Collectie Kees van der Leer.

Industrialisatie, Urbanisatie en Armoede

De 'Industriële Revolutie'² deed in Nederland pas zijn intrede in de tweede helft van negentiende eeuw. De economische groei, die hiervan het gevolg was, kwam door interne en externe factoren. De belangrijkste externe factor was de opkomst van Duitsland als economische grootmacht. Onder leiding van het grote en machtige vorstendom Pruisen werd de ooit eens lappen deken van staten een eenheidsstaat. Met de verdwijning van allerlei grenzen en de komst van de stoom- en later de elektrische trein, die afstanden voor zowel economisch als sociaal verkeer enorm reduceerde, kwam de Duitse economie in een opwaartse spiraal terecht. Dit was voor Nederland dé kans om op dit succes mee te liften. Toch hield de Nederlandse Overheid een lange tijd de boot af. Pas na grote internationale druk opende het land de grenzen en kon Rotterdam uitgroeien tot de grootste haven van Europa. Bovendien werd de Nederlandse economie nu

een onderdeel van een grotere Europese economie. Hier kon men de vruchten van plukken. Er werd gespecialiseerd, bijvoorbeeld als het gaat om de weef-industrie in Twente en Noord-Brabant, de Schiedamse jeneverindustrie en de zuivelproductie. Daarnaast konden ook grote bedrijven zoals Shell, Hoogovens en Unilever ontstaan. Ondertussen werd ook in Nederland de infrastructuur uitgebreid. Treinverbindingen zorgden ervoor dat meer regio's bereikt konden worden en dat de afzetmarkt voor producten werd vergroot. Was in 1839 in Nederland slechts één treinverbinding te vinden, namelijk tussen Amsterdam en Haarlem, veertig jaar later was het hele land aangesloten op een fijnmazig netwerk van sporen. Een laatste interne factor was de opening van Nederlands-Indië voor particulieren. Voorheen exploiteerde men de kolonie door middel van het Cultuurstelsel, dat uitging van de Nederlandse staat als belangrijkste afnemer van producten. Nu kregen bedrijven de mogelijkheid om te investeren in de kolonie. Dit betekende dat de wevers in Twente nu ook ineens tientallen miljoenen inheemsen mochten kleden. Daarnaast hadden bedrijven nu zelf de beschikking over allerlei grondstoffen zoals rubber en olie. Tevens was dit een stimulans voor de Nederlandse handelsvloot. Die zorgde immers voor het vervoer van al die producten en grondstoffen tussen het moederland en de kolonie. Dit was, naast de groeiende handel met Duitsland en de interne infrastructurele veranderingen de belangrijkste drijfveer voor een economisch bloeiende periode, die tot de Eerste Wereldoorlog zou aanhouden.³

Ook in Zwijndrecht profiteerde men van de koloniën. Zo verscheepte de Guanofabriek veel kunstmest naar de plantages in Suriname en Nederlands-Indië. Op deze foto uit 1900 worden de schepen in- en uitgeladen.
Collectie Historische Vereniging Zwijndrecht.

Onder invloed van de industrialisatie nam het aantal ondernemingen in Nederland sterk toe. Vestigingen werden vooral geopend in de buurt van de grote steden, die vaak gunstig gelegen waren ten

opzichte van de rivieren en de zee. Deze fabrieken zorgden voor veel werkgelegenheid en trokken honderdduizenden arbeiders uit de wijde omgeving aan. Steden als Rotterdam, 's-Gravenhage en Amsterdam konden zo uitgroeien tot ware fabriekssteden. In eerstgenoemde stad bijvoorbeeld nam de bevolking toe van ongeveer zeventig duizend inwoners in 1850 tot driehonderd duizend inwoners een halve eeuw later.⁴ Echter, de toename van de stedelijke bevolking zorgde ook voor grote problemen. Er waren te weinig huizen en teveel mensen, met als gevolg dat hele gezinnen gepropt werden in kelders of op kleine zolderkamers. Het beste voorbeeld hiervan is opnieuw Rotterdam. In de stadsdriehoek, zoals het terrein binnen de stadsvesten in de volksmond genoemd werd, woonden in 1850 zeventigduizend mensen. In datzelfde afgebakende gebied hadden in het begin van zeventiende eeuw slechts zeven duizend mensen gewoond. Men zat dus enorm opeengepakt in een relatief klein gebied en leefde bovendien onder armoedige omstandigheden. Dit blijkt ook wel uit een in 1855 verschenen rapport van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs over de toestand in Amsterdam: *'De hollen der mensen – en anders mogen wij die woningen van velen uit de min gegoede stand niet noemen – staan niet zelden ten achter bij de plaatsen, die ten verblijve voor vele dieren zijn afgezonderd. Hollen, waar het de huisvrouw aan elk onmisbaar hulpmiddel ontbreekt om orde in haar omgeving te scheppen en te handhaven [...] Waar zij wel moet gewinnen aan ordeloosheid en onreinheid, die twee grote vijanden van het huiselijk leven [...] Hollen die, slecht verlicht, onvolkomen tegen den invloed der atmosfeer beschut, op vochtige plaatsen in gangen en stegen gelegen, zonder afvoer van overvloedig water, zonder afvoer van de meest afzichtelijke onreinheid, onuitputtelijke bronnen zijn van verderf.'*⁵

Het was dan ook niet opzienbarend dat ziekten als de tyfus en cholera zeer gemakkelijk en doeltreffend konden toeslaan in deze steden.

De overbevolking en de erbarmelijke omstandigheden, die daarmee gepaard gingen, waren niets nieuws. Sinds de middeleeuwen hield vooral de kerk zich bezig met deze groepen. Ook waren er rijke burgers die allerlei hofjes stichtten in de steden voor de opvang van de minderbedeelden. In de negentiende eeuw, toen bevolkingsgroei en urbanisatie zorgde voor overbevolking, waren er eveneens allerlei particuliere initiatieven voor het bouwen en verbeteren van de leefruimten van de armen in de samenleving. Zo werden in steden door vermogende mensen allerlei bouwverenigingen opgericht, waarvan de *Vereeniging ten behoeve der Arbeiders te Amsterdam*, die werd opgericht in 1852, de oudste

was. Echter, al deze initiatieven zorgden niet voor een afname van de armoede en ook niet voor een oplossing wat betreft het tekort aan woningen. Vooral de grote steden hadden grote behoefte aan meer woonruimten. Dit konden particulieren niet oplossen: hier was sturing van bovenaf voor nodig.

De Nederlandse overheid was op de hoogte van de erbarmelijke omstandigheden in de steden. Toch vond zij het een lange tijd niet haar taak om zich te bekommeren over de woonomstandigheden van de laagste klassen. Wel kreeg men steeds meer aandacht voor allerlei ethische kwesties en daar werd dan ook uitvoerig over gedebatteerd, zowel in de politiek als daarbuiten. Zo was er bijvoorbeeld veel kritiek op de uitbuiting van de inheemse bevolking in Nederlands-Indië en op het inzetten van kinderen in de fabrieken. Daarnaast bestond er ook veel discussie over het kiesrecht: wie mocht er stemmen en vooral ook wie niet? De Liberalen, de machtigste partij in de Tweede Kamer, die vrijheid van het individu hoog in het vaandel hadden staan, vonden dat in principe iedereen het stemrecht moest verkrijgen. Tegelijkertijd zagen zij ook dat grote groepen mensen niet eens een fatsoenlijk dak boven het hoofd hadden. Voorlopig werd daarom het censuskiesrecht (d.w.z. alleen burgers die een bepaald bedrag kunnen betalen, verkrijgen stemrecht) ingesteld. Om in de toekomst tot een algemeen kiesrecht te komen, moest men in de komende jaren de arbeidersbevolking systematisch opvoeden. Dit betekende in eerste instantie dat iedere arbeider een normale leefomgeving moest hebben. Om dit te bereiken moest de overheid zich intensiever gaan bemoeien met het verbeteren van de leefomstandigheden, bijvoorbeeld met het aanleggen van rioleringen en de bouw van nieuwe woningen.

De bemoeienis van de overheid kreeg vorm door middel van twee wetten: de Gezondheidswet en Woningwet van 1901. Hierin werd bepaald dat huizen aan bepaalde eisen moesten voldoen, eer zij bewoond mochten worden. Daarnaast kwamen instellingen en verenigingen in aanmerking voor rijksleningen tegen een gematigde rente om de bouw van sociale woningen verder te stimuleren. Hierbij speelden de gemeenten de rol van bemiddelaar en controleur. Dit overheidsingrijpen was overigens niet als blijvend bedoeld: het moest meer gezien worden als een extra stimulans voor particulieren en stichtingen die zich bezighielden met het huisvesten van arbeiders.⁶ Zo probeerde men dus af te rekenen met de krottenwijken en te stimuleren tot de bouw van 'gezonde' huizen. Pas in 1905 had de gemeente Amsterdam, die een vooraanstaande rol speelde in deze ontwikkeling, deze wetten ook daadwerkelijk omgezet in een wettelijk voorgeschreven bouwverordening. Deze regels werden door vele gemeenten overgenomen en pas toen kwam de sociale woningbouw daadwerkelijk in zwang.

Industrialisatie en arbeidsomstandigheden in Zwijndrecht

Hoewel de ontwikkeling van Zwijndrecht onder invloed van de industrialisering in het niet valt bij die van de drie hierboven genoemde steden, zijn er toch wel enige gelijkenissen waar te nemen. Zo maakte ook Zwijndrecht vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw een grote transformatie door en veranderde het karakter van een tuindersdorp naar een industriestadje. Dit had vooral te maken met de komst van een aantal grote industriële ondernemingen, die zich vestigden langs de Oude Maas. Dat zij zich juist hier vestigden, was geen toe-

Zwijndrecht, het Laantje.

Op deze ansichtkaart zien we dat ook in Zwijndrecht sprake was van verloedering en verpaupering van huizen. 'Het Laantje' was gelegen op de buitendijkse gronden in de buurt van het Pietermanse haventje.

Collectie Kees Popijus.

valligheid. Er waren namelijk goede argumenten om zich in Zwijndrecht te vestigen.

De voornaamste drijfveer had te maken met de ligging van de Zwijndrechtse Waard. Wie er een kaart van Zwijndrecht bij pakt, zal het meteen opvallen dat dit gebied aan drie kanten omsloten wordt door de rivier de Oude Maas. Deze rivier is op haar beurt weer verbonden met de Lek en de Merwede en komt verder uit op de Rijn en de Maas. Dit zorgt ervoor dat vanuit Zwijndrecht over water een enorm achterland kan worden bereikt. Daar plukt de gemeente nog steeds de vruchten van. Niet voor niets heeft men de slogan: 'thuishaven van de binnenvaart' toegevoegd aan de borden langs de toegangswegen van Zwijndrecht. Dit plukken van de vruchten was ook al in de negentiende eeuw het geval. Bovendien lag het stadje strategisch ten opzichte van het veel grotere Dordrecht. Al sinds de middeleeuwen was de Zwijndrechtse Waard een belangrijke graanschuur voor de inwoners van Dordrecht. Het is dan ook niet vreemd, dat Dordrecht meerdere malen geprobeerd heeft om Zwijndrecht te annexeren – overigens zonder veel succes.

Echter, die gunstige ligging krijgt pas betekenis, indien er ook sprake is van een bevolking met een ondernemersgeest, met visie en met kapitaal. En ook dat was van oudsher in Zwijndrecht het geval. Zo waren er al sinds de zestiende eeuw zoutketen gevestigd, die veel mensen werk verschaften. Daarnaast stond er een achttal molens, waren er twee flessenfabrieken, een stoomgrutterij, een bierbrouwerij en een likeurstokerij aanwezig. De nijverheid speelde zich vooral af op de Ringdijk, het Veerplein en in de uiterwaarden van de Oude Maas. De landbouw, die eveneens van groot belang was voor de gemeente, vond benedendijks plaats en dieper in de Zwijndrechtse Waard. Zowel de nijverheid als de landbouwopbrengsten zorgden van oudsher voor een levendige handel.

Het beste voorbeeld van een goede ondernemersgeest zijn wellicht de burgemeesters Stoop (burgemeester tussen 1843 en 1866) en De Bruïne (burgemeester tussen 1877 en 1917). Zij zorgden voor een optimaal vestigingsklimaat in Zwijndrecht. Burgemeester Stoop stond voor de moeilijke opgave om de spoorwegen de Zwijndrechtse Waard binnen te loodsen. En dat dit een lastig karwei was, bleek al snel, aangezien de landelijke politiek aanvankelijk meer zag in een verbinding via de Alblasserwaard. Op die manier zou de Dordtse zeehaven minder last ondervinden van de ligging van de nog te bouwen spoorbrug. Het kostte de burgemeester en diverse afgevaardigden verschillende tripjes naar Den Haag om daar te lobbyen voor de zaak. Een belangrijk argument, dat zij aanvoerden, was dat de Zwijndrechtse industrie een

sterke groei doormaakte en daarom meer gebaat was bij een spoorweg dan de gemeenten in de Alblasser- en Krimpenerwaard. Daarnaast had het eiland IJsselmonde, waar Zwijndrecht onderdeel van uitmaakte, veel meer inwoners dan de twee eerder genoemde waarden. Deze argumenten waren uiteindelijk ook voor de Nederlandse Overheid voldoende reden het plan aan te passen en de spoorlijn, ook wel Staatslijn I genoemd, via IJsselmonde en de Zwijndrechtse Waard richting Dordrecht te laten lopen.⁷ De aanleg en bouw van de spoorweg duurde ruim zes jaar, alvorens hij op 1 november 1872 in gebruik genomen werd. Mede dankzij de inspanningen van burgemeester Stoop was de ligging van Zwijndrecht nog gunstiger geworden, nu het dorp via het spoor ook verbonden was met grote steden als Antwerpen in het zuiden, Rotterdam en Amsterdam in het noorden, Engeland in het westen (vooral na de opening van de Nieuwe Waterweg in 1872) en het Ruhrgebied in het oosten.

*Burgemeester Stoop van Zwijndrecht.
Collectie Kees Popijus.*

Ook stimuleerde Stoop de komst van nieuwe bedrijven. Zo waren er verschillende initiatieven van Zwijndrechtenaren die wel brood zagen in de opkomende industriële sector. Zo erfde in 1863 Willem van Schaardenburg de rijstpelmolen Rozenburg, die hij vervolgens ging exploiteren. Hiermee legde hij de basis voor de rijstfabriek Euryza. Een jaar later opende de heer A. Visser naast het Pietermanshaventje een stoomzagerij waar hij het hout verwerkte, dat verzameld werd in een verderop gelegen balkengat. Niet ver hier vandaan begon Van Drimmelen in 1923 zijn houthandel (nu Van Drimmelen Houtgroep) en nauwelijks een jaar later startte Piet van Leeuwen junior zijn ijzer- en metaalhandel (nu Van Leeuwen

Tussen 1866 en 1872 werd de spoorbrug, die onderdeel uitmaakte van de Staatslijn I, over de Oude Maas gebouwd. Op de achtergrond van de foto de molen de Grienduil. Collectie Kees Popijus.

Buizen).⁸ Al deze ondernemers voelden zich gesteund door het gemeentelijke bestuur.

Nog sterker dan zijn voorganger, juichte burgemeester De Bruïne de komst van industrie in Zwijndrecht toe.⁹ Niet voor niets had hij als belangrijkste motto: 'Minder in de kroeg en meer naar school.' Onder zijn bestuur werd het kroegleven aan banden gelegd, werden de woonomstandigheden verbeterd¹⁰ en werden mensen aan het werk gezet. Daarnaast wilde hij het voor bedrijven zo aantrekkelijk mogelijk maken om zich in Zwijndrecht te vestigen. Dit deed hij door lokale initiatieven te stimuleren, maar daarnaast ook door grote bedrijven aan te trekken. In het huidige Zwijndrecht was niet voldoende plaats om deze bedrijven te kunnen huisvesten. Echter, in de uiterwaarden van de Oude Maas in de voormalige gemeente Meerdervoort, dat vanaf 1855 een onderdeel van de gemeente Zwijndrecht uitmaakte, beschikte men nog over voldoende braakliggende en onbebouwde arealen. Onder leiding van burgemeester De Bruïne werden de braakliggende buitendijkse gebieden opgehoogd en getransformeerd tot bedrijventerreinen. Bovendien liet hij in 1897 naast het spoor een rangeerterreintje aanleggen, bijge-

naamd 'het dok', evenals een raccordermentslijn, die langs de dijk liep en tot diep in de Lindt reikte. Via dit spoorlijntje konden de fabrieken in de toekomst hun goederen naar de grote spoorweg afvoeren om deze vervolgens per trein af te voeren. Op die manier wist burgemeester De Bruïne een optimaal vestigingsklimaat te creëren. Het duurde niet lang voordat de eerste bedrijven deze kant op kwamen. In 1898 vestigde de Guanofabriek, die zich bezig hield met het produceren van (kunst)mest, zich direct naast het spoor (tegenwoordig Brenntag). In 1912 volgde de Van den Bergh zeepfabriek en in 1914 de oliefabriek van Jurgens uit Oss (nu Sime Darby Unimills BV). In de jaren dertig vestigden ook de N.V. Schokbeton en de N.V. Schokindustrie zich langs de Lindtsedijk.

Ook wat betreft de gevolgen van de komst van de fabrieken naar Zwijndrecht zien we grote overeenkomsten met Amsterdam, Rotterdam en Den Haag, zij het (opnieuw) op kleinere schaal. Op zoek naar werk trokken arbeiders namelijk in groten getale naar Zwijndrecht. Had de gemeente in 1833 een inwonertal van 2185, een eeuw later was dit aantal gestegen naar ruim 12.000 inwoners.¹¹ Daarnaast groeiden de fabrieken steeds verder. Zo zien we dat A. Visser zijn houthandel voorspoedig verliep, aangezien hij in 1901 toestemming vroeg tot het vergroten van het balkengat: de plek waar hij zijn hout verzamelde.¹² Vijf jaar later kreeg hij zelfs toestemming tot het aanleggen van een nieuw balkengat in een buitendijkse gebied dat zich direct naast het Noordpark bevond. Ook zien we dat de flessenfabriek in 1913 uitbreidde met de aanschaf van een nieuwe elektromotor en een opslagloods voor benzine.¹³ Hardere cijfers voor deze bewering vinden we bij het aantal werknemers van de Guanofabriek. Deze verschaft bij de opening in 1896 werk aan 60 arbeiders. In 1911 was het aantal arbeidersplaatsen toegenomen tot meer dan 320 werknemers.¹⁴ Ook de Koninklijke Rijstpellerij Howard & Co. had in 1927 ruim 125 man personeel in dienst, die 'zonder onderbreking het gehele jaar door in vasten dienst zijn'.¹⁵ Kortom, de fabrieken in Zwijndrecht maakten economisch gunstige tijden door.

Het 'dok', waar goederen van de treinen werden aan- en afgevoerd. Veel van deze goederen werden via de raccordermentslijn naar de fabrieken gebracht. Collectie Kees Popijus.

Op de ansichtkaart uit 1925 zijn rechts de duplexwoningen van 'de glashut' te zien. Duidelijk waarneembaar is dat het hier om dubbele woningen ging, waarmee men dubbel zoveel mensen van onderdak kon voorzien.

Collectie Kees van der Leer.

In eerste instantie waren het de fabrieken zelf die hun werknemers van woonruimte voorzagen.¹⁶ Bijvoorbeeld de glasblazers, die sinds de achttiende eeuw op verschillende plaatsen in Zwijndrecht glas produceerden, zorgden van oudsher al goed voor hun werknemers. Omdat het vervaardigen van glas een lastig karwei was, dat alleen in de praktijk te leren viel, en er een enorme concurrentie tussen de verschillende glasblazerijen was, wilden de Zwijndrechtse glasblazers arbeiders op allerlei manieren verleiden zich hier te vestigen. Het kunnen aanbieden van een goede woning kon daarbij een doorslaggevende factor zijn. Tegen de dijk aan lieten de glasblazers dan ook een groot aantal huizen bouwen, die vooral bedoeld waren voor de werknemers van de 'glashut'. Toen de 'Franse huizen' aan het eind van de negentiende eeuw overbevolkt raakten en daardoor in steeds slechtere staat verkeerden, besloten de eigenaren van wat inmiddels een flessenfabriek was geworden, dit rijtje huizen te slopen. In de plaats werden duplexwoningen met twee woon-

lagen gebouwd, die meer werknemers konden herbergen. Ook andere bedrijven probeerden goed voor hun werknemers te zorgen. Zo brachten de eigenaren van de stoomzagerij van Visser & Co. enkele van hun werknemers onder in een drietal huizen op het eigen terrein aan de rivier. De zaadhandelaar A. Wulfse, die sinds 1875 in de buurt van het Slagveld zijn bedrijf had gevestigd, voorzag zijn werknemers van onderdak aan de rand van het eigen terrein. Ook de Guanofabriek zorgde voor de behuizing van de eigen werknemers in speciaal daarvoor aangelegde straten aan de rand van het eigen terrein, de zogenoemde Eerste en Tweede Guanostraat. De afmetingen van deze huisjes waren 4,75 meter bij 7,44 meter, met een tuin van 8,30 meter diep, inclusief een schuurtje.¹⁷

Door een snelle groei van de bevolking en de groei van de verschillende fabrieken in Zwijndrecht, ontstond er, ondanks de inspanningen van de fabrieken, een enorm woningtekort. De fabrieken wa-

Op deze foto zijn links de Wulfse huizen te zien. In deze huizen woonden de werknemers van de zaadhandelaar.
Collectie Historische Vereniging Zwijndrecht.

Deze foto toont de Rotterdamseweg met rechts Nieuweplein en de Nieuwehuizen. Langs de Rotterdamseweg reed tot diep in de Tweede Wereldoorlog de stoomtram, die op dit plein een halte had. Collectie Kees Popijus.

ren niet langer in staat de nieuwe werknemers te huisvesten. Zij zochten op hun beurt hun heil in de reeds bestaande huizen. De huizen, die zich vooral bevonden op en aan de dijken, de Rotterdamseweg, de Lindelaan (toen Molensteeg geheten) en de Parallelweg, konden de toestroom aan mensen al snel niet meer opvangen. Het gevolg was dat de staat van de overbevolkte huizen heel snel achteruit ging en de omstandigheden waarin mensen moesten leven zorgwekkend werden. Bovendien waren veel mensen nu gedwongen elders op zoek te gaan naar woonruimte, bijvoorbeeld in de omliggende gemeenten. Deze problemen konden alleen opgelost worden als op zeer korte termijn het huizenbestand extreem zou worden uitgebreid. Vanaf het begin van de twintigste eeuw werden de eerste pogingen gewaagd door particulieren. Zij wilden inspelen op het huizentekort met in het achterhoofd dat de investering die zij nu maakten op termijn driedubbel zou worden terugverdiend. Het is dan ook niet vreemd te noemen dat de eerste (arbeiders)woningen, gebouwd door niet-fabriekseigenaren, vaak in opdracht van lokale aannemers werden geconstrueerd. Bijvoorbeeld de 'Nieuwe Huizen', een rij huizen met markante maar statige gevels gelegen aan de Rotterdamseweg, werden in 1904 gebouwd in opdracht van de aannemers Arie van Net en Frans Brand. Daarachter verrezen al snel nieuwe arbeiderswoningen aan de Wilhelminastraat en de daarop dwars gelegen Kruisstraat (zie ook bijlage B). Ook in de jaren twintig waren er aannemers die probeerden hun geluk te beproeven in de woningbouw. Zo was het de Lindtse aannemer Leen van der Leer, die in 1922 de opdracht kreeg van een geldbelegger om twee maal acht woonhuizen in de Lindtsestraat te bouwen. Deze woningen staan nog overeind, zij het dat merendeel inmiddels is verdwenen.¹⁸ Ook in de Noteboomstraat en de daartegenover gelegen Schoolstraat zijn in het begin van de jaren twintig arbeiderswoningen gebouwd door

particulieren,¹⁹ evenals aan de even verderop gelegen Eikeboom- en Wilgenstraat.²⁰ Hier waren de aannemer A. Hijbeek en rijwielhandelaar J. Francois de kapitaalverschaffers. Echter, deze initiatieven leverden niet het gewenste resultaat op. De woningnood bleef een groot probleem in Zwijndrecht en zo ook de omstandigheden van de arbeiders. Maar de oplossing leek nabij. Inmiddels had men op landelijk niveau de Woningwet en de Gezondheidswet van 1901 weten te vertalen naar een wettelijk voorgeschreven bouwverordening voor nieuw te bouwen huizen. Het zou dan ook niet lang meer duren voordat ook in Zwijndrecht de georganiseerde sociale woningbouw in zwang zou komen.

De Oprichting en eerste projecten van de Woningcorporaties in Zwijndrecht: De Costastraat, Meerdervoort en Julianadorp

In het tweede decennium van de twintigste eeuw worden binnen anderhalf jaar drie woningbouwverenigingen in Zwijndrecht opgericht. De eerste de Woningbouwvereniging der Christelijk Nationale Werkmansbond Afdeeling Zwijndrecht (C.N.W.B.) ziet op 24 mei 1912 het levenslicht. Deze vereniging heeft een Nederlands-hervormde achtergrond. Een half jaar later wordt ook een tweede vereniging opgericht, de Bouwvereniging Zwijndrecht (B.V.Z.), die als oprichtingsdatum 19 augustus 1912 krijgt toegewezen. Anders dan eerstgenoemde vereniging heeft deze organisatie een gereformeerd karakter. Een derde woningbouwvereniging, de Naamloze Vennootschap Maatschappij tot verbetering van volkshuisvesting te Zwijndrecht (N.V.), komt op 4 juni 1913 tot stand en is opgericht vanuit een socialistische achtergrond. Hiermee zijn drie van de vier zuilen vertegenwoordigd bij de toekomstige woningbouw in Zwijndrecht.

Het is interessant een blik te werpen op de stichters. Wie waren zij? En vooral ook: wat waren hun be-

Op de voorgrond van deze kaart uit 1912 zijn de zojuist opgeleverde huizen aan de Da Costastraat te zien. Op de achtergrond de fabrieken van Jurgens en Howard, die daar tegenover lagen. Veel werknemers kregen in deze straat een huis toegewezen. Collectie Kees van der Leer.

weegredenen om een woningbouwvereniging op te richten? Deden zij dit vanuit een sociaal standpunt? Hadden zij het idee dat de bevolking moest worden opgevoed? Of zat hier ook een eigen belang achter? Oftewel, werden zij er zelf ook beter van? In bijlage A is te zien wie de oprichters waren en wat hun beroep was en wat zij bijdroegen aan het verenigings- en politieke/religieuze leven in Zwijndrecht. Uit de bijlage komt duidelijk naar voren dat bij alle drie de bouwverenigingen de oprichters vooral bestonden uit winkeliers, eigenaars van bedrijven, een architect en enkele tuinders. Het is goed voor te stellen dat zij enig belang hadden bij een groeiende bevolking. Immers, het afzetgebied wordt groter en dus zal de omzet voor de bedrijven en winkels waarschijnlijk toenemen. Een architect kan huizen ontwerpen als er groen licht wordt gegeven aan uitbreidingen. (Overigens, dit blijkt ook zo te zijn; de heer van der Esch, bestuurder van de C.N.W.B., was de hoofdontwerper van het Julianadorp.)²¹ Fabrieken hebben belang bij een toenemende bevolking: een grotere productie vergt namelijk ook meer arbeiders. Daarnaast moeten ook tuinders belang gehad hebben bij een uitbreidende stad. Immers, een grotere bevolking betekent een grotere vraag naar tuinbouwproducten. Zelfs de heer Vonkenberg, wellicht een van de beroemdste dominees van Zwijndrecht, moet belang hebben gehad bij een groeiende bevolking. Sinds de jaren tachtig van de negentiende eeuw waren de protestanten in een conflict terechtgekomen, ook wel de Doleantie genoemd.²² In 1886 liep dit gekrakeel zelfs zo hoog op dat de gereformeerde kerk zich afsplitste van de Nederlands-hervormde kerk. Laatstgenoemde had namelijk allerlei vernieuwingen doorgevoerd, die voor de gereformeerden onverteerbaar waren. Onder andere in Zwijndrecht kwamen de protestanten op die manier lijnrecht tegenover elkaar te staan. Om deze strijd te 'winnen', moesten er nieuwe leden geworven worden. En nieuwe bewoners een huis

kunnen aanbieden, kon daarbij de eerste stap zijn. De laatst opgerichte bouwvereniging onderscheidt zich overigens van de andere twee, doordat hier ook arbeiders zelf participeerden in de organisatie door aandelen te kopen (iets wat ook blijkt uit het feit dat A. Smit, een aandeelhouder, hielp met de bouw van het eerste project in het Julianadorp en daar vervolgens ook ging wonen). Voor deze mensen waren de winsten, bedrijfsomzetten en geloofskwesties veel minder van belang; zij wilden gewoon een dak boven hun hoofd. Het moge dus duidelijk zijn dat een groot deel van de bestuursleden of aandeelhouders een dubbele agenda had. Overigens, dit betekent niet dat zij zich helemaal niet bekommerden om de arbeiders. Juist iemand als dominee Vonkenberg heeft zich jarenlang ingezet voor arbeiders, ouderen en scholieren.²³ Daarnaast moet gezegd worden dat de deelname of medewerking van grote fabrieken ook noodzakelijk was om projecten van zo een grote omvang te kunnen realiseren.

Al snel na de totstandkoming van de verenigingen leggen zij hun eerste bouwplannen voor aan de gemeenteraad. Nog in 1912 geeft deze aan de C.N.W.B. groen licht voor de bouw van veertien huizen aan een straat die gelegen is in Meerdervoort direct achter het spoor. Het is niet onlogisch dat men juist voor deze locatie kiest. De grote fabrieken van Jurgens en Van den Bergh strijken namelijk in deze jaren aan de overkant op de buitendijkse gronden neer. Bovendien betreft men zo de Westelijke Parallelweg – dan ook wel achter-viaductweg genoemd – meer bij het centrum. Deze straat was tot dan toe behoorlijk geïsoleerd gelegen ten opzichte van Zwijndrecht 'voor het spoor' (zie ook bijlage B). Direct naast de veertien huizen van de C.N.W.B. realiseert de B.V.Z. een korte tijd later één en veertig arbeidershuizen. Hierop aansluitend bouwt de C.N.W.B. nogmaals 29, wat het totaal op 84 arbeidershuizen brengt, waarvan iedere bouwvereniging de helft in bezit heeft. De huur-

Tuindorp „Meerdervoort“ Zwijndrecht

Bilderdijkstraat

Ansichtkaart omstreeks 1930. Collectie Kees Popijus.

prijs van deze huizen bedraagt een rijksdaalder per week exclusief een bedrag van vijftien cent voor de waterlevering van het gemeentelijke waterbedrijf. Daarnaast zorgen de bouwverenigingen ervoor dat wekelijks de privaten worden geleegd zonder dat de kosten daarvoor aan de bewoners worden doorberekend. Overigens, ook de N.V. had plannen aan het gemeentebestuur laten zien betreffende de Da Costastraat, maar die plannen werden afgewezen. Uit een briefwisseling tussen de gemeenteraad en het bestuur van de volkshuisvestingsvereniging blijkt dat het hier ging om veertig duplexwoningen (dubbele woningen). De afwijzing was het gevolg van een aantal (discutabele) argumenten.²⁴ Allereerst waren er inmiddels tientallen huizen gebouwd in deze straat en men achtte de bouw van nieuwe woningen onnodig. En dit terwijl uit verschillende onderzoeken bleek dat de woningnood nog steeds hoog was, vooral na de komst van de twee oliefabrieken aan de Lindtsedijk. Daarnaast keurde de gemeentearchitect het voorstel af, omdat Zwijndrecht een plattelandsgemeente was. Dit hield in dat de woningen tuinen moesten bevatten, waar men de lakens regelmatig kon luchten. Daarnaast was volgens hem zolderruimte nodig om grote gezinnen van voldoende ruimte te voorzien. Duplexwoningen voldeden niet aan deze criteria. Een derde kritiekpunt betrof de bestuursvorm. In een naamloze

vennootschap werkt men met aandelen. Volgens de gemeente strookte dit niet met het doel dat een woningbouwvereniging behoort na te streven, namelijk het verschaffen van onderdak aan arbeiders zonder daarbij naar winst te streven. Indien een enkeling echter een meerderheid van de aandelen in handen zou krijgen, kon men doen en laten wat men wilde. Dit stuitte de gemeenteraad tegen de borst. De N.V. wees het College van B&W er echter terecht op dat de bestuursvorm in Nederland door de Kroon was goedgekeurd. Het ging hierbij dus niet om wat de gemeenteraad wel of niet nuttig achtte, het ging hier om een kwestie van smaak. Hiermee was de kous af. Toch kreeg de N.V. Maatschappij tot verbetering van volkshuisvesting te Zwijndrecht ook in de vervolgjaren de nodige afwijzingen te verwerken, onder andere bij een project van veertig huizen in de Julianastraat. Het is dan ook maar de vraag of bovenstaande argumenten daadwerkelijk de hoofdzaken waren om de plannen van de vereniging voortdurend af te wijzen. Het is mijn mening dat dit niet het geval was. De argumentatie van de gemeente was daarvoor te zwak. Er is een aantal redenen dat doet vermoeden waarom de gemeente de N.V. buiten de deur wilde houden. Zo was Zwijndrecht van oudsher een protestantse gemeente. Niet voor niets had juist daarom de Doleantie zo een enorme impact op de gemeenschap. De protestanten waren goed ver-

Op deze ansichtkaart, verzonden in 1935, is duidelijk de groene en ruime opzet te herkennen van het tuindorp Meerdervoort. Links is te zien de brug, die toegang bood tot het eilandje van de hofstede Meerdervoort.

Collectie Kees van der Leer.

tegenwoordigd in het dagelijks bestuur van de gemeente: diverse raadsleden en bestuurders hadden een calvinistische achtergrond. Het is bekend dat juist de confessionele partijen in deze tijd meer bezig waren met het behouden en beschermen van de christelijke achtergrond, dan dat zij het land actief vooruit wilden brengen. De verzuiling, die vanaf de jaren zeventig van de negentiende eeuw Nederland in haar greep hield, was ook in Zwijndrecht waarneembaar. Onder andere zien we dat aan de eigen scholen, (bouw)verenigingen en instellingen. Het is dan ook goed mogelijk dat de overwegend protestantse bestuurders vooral opdrachten wilden geven aan de protestantse bouwverenigingen. Bovendien werden de socialisten in die tijd als onbetrouwbaar en gevaarlijk gezien. Vooral na (de dreiging van) allerlei socialistische revoluties door geheel Europa. Deze raddraaiers moesten dus vooral buiten de deur gehouden worden. Een tweede mogelijkheid ligt eveneens voor de hand. In bijlage A is te zien dat een groot aantal aandeelhouders van de N.V. uit Dordrecht afkomstig was. Juist in deze tijd was de drang van Dordrecht om Zwijndrecht te annexeren enorm.

In 1900 waren plannen hiervoor zelfs al in een ver gevorderd stadium, maar onder leiding van burger-vader P.J.A. de Bruïne wist het gemeentebestuur dit

af te wenden. Het is dan ook goed mogelijk dat de nieuwe woningbouwvereniging, die zowel in Dordrecht als Zwijndrecht actief was, door veel Zwijndrechtenaren werd gezien als een nieuwe poging tot Dordtse inmenging en daar moest men vooral voor waken. Het gevolg was dat de socialistische bouwvereniging voortdurend achter het net viste.

In tegenstelling tot de hierboven aangehaalde bouwvereniging zag de B.V.Z. wel nieuwe plannen door de gemeente goedgekeurd worden. Achter de Da Costastraat moest een nieuwe woonwijk verrijzen, bestaande uit 246 huizen en 4 winkels. Nu nog was dit een uitgestrekt plattelandsgebied dat recht tegenover de oliefabriek van Jurgens gelegen was. Deze fabriek wilde dan ook graag een bijdrage leveren aan de totstandkoming van de nieuw te bouwen wijk. In ruil voor een investering van 175.000 gulden bedongen zij dat werknemers van de fabriek voorrang zouden krijgen op de woningen. De wijk moest ruim worden opgezet met veel groen en met speciale aandacht voor de locatie van de inmiddels verdwenen hofstede Meerdervoort. Zo zou onder andere de wijk vernoemd worden naar deze hofstede. Bovendien zou op het eilandje een speelplaats verrijzen waarop de kinderen veilig konden spelen, zoals ooit de kinderen van nobele families daar hadden gespeeld. Op de elegante brug, die het

eilandje met de wijk verbond, zou een gedenkplaat worden bevestigd waarin de namen van de aannemer, de architect en de Bouwvereniging Zwijndrecht stonden gegraveerd. Tussen 1917 en 1920 werd rondom het voormalige kasteeltje gebouwd en al snel begon ook het aantal inwoners in Zwijndrecht toe te nemen. Had de gemeente in 1917 een inwoneraantal van bijna negenduizend, drie jaar later was dat aantal met vijftien procent gestegen tot over de tienduizend inwoners! Daarnaast kreeg het tuindorp Meerdervoort al snel landelijke bekendheid door de ruime en groene opzet. Het werd zelfs gezien als *'een der best geslaagde woningwijken van ons land.'*²⁵ Toch was men niet louter positief over de woningen. Zo ontstond er een geruchtenstroom over de slechte kwaliteit van de bouw van de woningen. Zo had men het over afvoerbuizen onder de gootstenen, die in het zand wegliepen in plaats van in de afvoerputten en deuren die al snel aan het weggroten waren. Binnen drie jaar ontstonden er zelfs scheuren in de muren tot aan muren die totaal afbrokkelden: de geruchten bleken op waarheid te berusten. De Bouwvereniging Zwijndrecht liet de gehele situatie onderzoeken in de hoop de schade

te kunnen verhalen op de aannemer of de architect. Uit het bouwrapport, dat hieruit volgde, kwam naar voren dat de fundering van de huizen onvoldoende was en de dakpannen onvoldoende dekkend waren. Ook ontbraken op diverse plaatsen kozijn- en spouwankers. Het grootste makke echter was het gebruik van een slechte kwaliteit specie, waardoor het metselwerk niet stevig genoeg was. Het gevolg was dat sommige huizen op instorten stonden en er gevaarlijke situaties voor de bewoners ontstonden. De B.V.Z. had dit kunnen voorkomen door meer opzieners op de bouwplaats in te huren, maar dit was nu juist een kostenpost waar men op bezuinigd had. Dit debacle heeft de B.V.Z. dan ook tientallen jaren in zijn greep gehouden. Aan de ene kant probeerde de vereniging de kosten te verhalen op de ontwikkelaars via langsepende en dure rechtszaken, terwijl zij tegelijkertijd moest zorgen dat de huizen werden hersteld. Dit laatste was in feite dweilen met de kraan open: het ene huis was nog niet hersteld of het volgende huis vertoonde alweer de nodige mankementen. Het gevolg was dat de woningbouwvereniging voortdurend in de rode cijfers terecht kwam: in 1930 was een exploitatietekort van ruim 60.000

*Nogmaals het tuindorp Meerdervoort maar dan een goed decennium later.
Veel huizen waren in zo een slechte staat dat zij werden afgebroken.
Collectie Kees Popijus.*

gulden bereikt. Dit werd nog eens versterkt door de enorme leegstand in de wijk, immers wilde niemand in de wijk wonen. Naast de slechte kwaliteit bleken de huizen namelijk ook een broeinest te zijn voor wandluizen en ander ongedierte. In 1934 werd het hoogtepunt bereikt toen ruim negentig van de tweehonderd vijftig huizen leegstonden. In 1935 werd dan ook in samenspraak met de gemeente besloten om honderdvijftig huizen stapsgewijs af te breken, de inboedel te verbranden en te vervangen voor nieuwe huizen.

Overigens, de bewoners zelf zorgden ook regelmatig voor kopzorgen bij de woningbouwvereniging. Zo kreeg de wijk al snel de naam 'het rooie dorp', verwijzend naar de vele socialisten die er woonden. Er werden strenge eisen aan nieuwe huurders gesteld. Zo mocht men zich niet schuldig maken aan tieren of vloeken, ontucht, vechten en dronkenschap. Vooral bij huurverhogingen ontstonden er de nodige oproeren in de wijk, hoewel dit na de oprichting van de Huurdersvereniging Zwijndrecht in 1922 veranderde in een constructief overleg. Toch bleef de wijk onrustig. Eind jaren dertig liepen de gemoederen regelmatig zo hoog op dat de B.V.Z. de burgemeester verzocht een politieagent permanent

in de woonwijk te stallen zodat de orde en rust in de wijk gehandhaafd zou blijven.

Ondanks de voortschrijdende problematiek in Meerdervoort, probeerde de B.V.Z. bij het gemeentebestuur nieuwe projecten binnen te halen op andere plaatsen in Zwijndrecht. Een gebied met bijzondere interesse van de vereniging bevond zich direct achter de Ringdijk tussen het spoor en de Langeweg. Deze arealen zouden in de nabije toekomst een woonbestemming krijgen. Een eerste aanzet hiervoor was in 1917 gegeven met de aanleg van een laan tussen de Rotterdamseweg en het stationsplein.²⁶ De laan kreeg het aanzien van een brede avenue met voldoende aandacht voor groen, voetgangers en auto's. Hierlangs moesten elegante woonhuizen verrijzen die pasten bij het aanzien van de straat.²⁷ De weg kreeg de naam de Burgemeester de Bruinelaan, vernoemd naar de burgemeester die zoveel voor de gemeente had betekend.

Ook de Molensteeg kreeg een transformatie met de aanleg van nieuwe stoepen en de aanplant van (linde)bomen. Daarnaast werd de naam veranderd in de Lindelaan, wat meer paste bij het stijlvolle karakter van de straat. Op die manier was het gebied dat

*De Bruinelaan richting Rotterdamseweg. Duidelijk te herkennen is de groene en ruime opzet van de laan.
In het midden is het monument gewijd aan Burgemeester de Bruïne te zien.*

Collectie Historische Vereniging Zwijndrecht.

Zwijndrecht Julianastraat

Op deze kaart van de Julianastraat, die verzonden is in 1930, is te zien dat de particuliere woningbouw op de voorgrond naadloos aansluit op de sociale woningbouw aan de achtergrond.

Collectie Kees van der Leer.

zich bevond tussen de Langeweg, de Ringdijk en het spoor vrijgekomen voor de (sociale) woningbouw (zie ook bijlage B). De drie bouwverenigingen zagen daar wel brood in. Het is dan ook goed mogelijk dat zij geprobeerd hebben elkaar te dwarsbomen, zodat zij zelf meer huizen kregen toegewezen. Uiteindelijk werd in maart 1921 door de gemeente het volgende besloten: C.N.W.B.: 29 woningen, B.V.Z.: 35 woningen, N.V.: 113 woningen. Dit betekende een grote overwinning voor de socialistische bouwvereniging. Echter, zij had te vroeg gejuicht, want niet veel later werden de plannen van de bouwvereniging afgewezen door de Minister.

Voor het bestuur van de N.V. Maatschappij tot verbetering van volkshuisvesting te Zwijndrecht was hiermee de maat vol en zij stapte naar het Ministerie van Arbeid. Deze gaf uiteindelijk toestemming voor de bouw van 25 huizen in de Emmastraat en de Prins Hendrikstraat. In een van de huizen in de laatstgenoemde straat zou aandeelhouder en metselaar Aart Smit gaan wonen (zie bijlage A). Hiermee was het eerste project van de N.V., dat ook daadwerkelijk zou worden uitgevoerd, een feit. Echter, de gehele rechterlijke procedure nam zoveel tijd in beslag, dat de andere verenigingen reeds begonnen waren met

bouwen. Na de afwijzing van de landelijke politiek hadden zij namelijk toestemming gekregen voor de bouw van 150 woningen, evenredig verdeeld over beide verenigingen. Zelfs de grond waarop de N.V. de 25 huizen moest realiseren, was inmiddels in het bezit gekomen van de C.N.W.B.. De socialistische bouwvereniging moest eerst de hervormde vereniging 11.800 gulden betalen om op de grond te mogen bouwen. In de tweede helft van de jaren twintig wist de N.V. het huizenbestand in het Julianadorp verder uit te breiden naar 41 arbeiderswoningen, tegen een gemiddelde huur van 4,46 gulden. Wat betreft de B.V.Z. en C.N.W.B., die de beschikking hadden over de overige 150 woningen, varieerden de huren. Voor 125 woningen werd de huurprijs gesteld op 3,50 tot 4,50 gulden per week. De overige woningen werden voor meer dan 6 gulden per week verhuurd. Overigens, ook hier lag men regelmatig met de bewoners overhoop. Vooral met de al eerder aangehaalde Huurdersvereniging Zwijndrecht.

Deze vereniging probeerde een huurverhoging in Julianadorp in 1924 ongedaan te maken met als argument 'de drukte der tijden, de heerschende malaise, drukkend ook in hevige mate op de schouders der middenstanders.' Naar aanleiding van deze briefwissel-

De Prins Mauritsstraat in 1943. Ook hier is de sociale woningbouw duidelijk te herkennen aan de linkerkzijde van de straat.

Collectie Kees van der Leer.

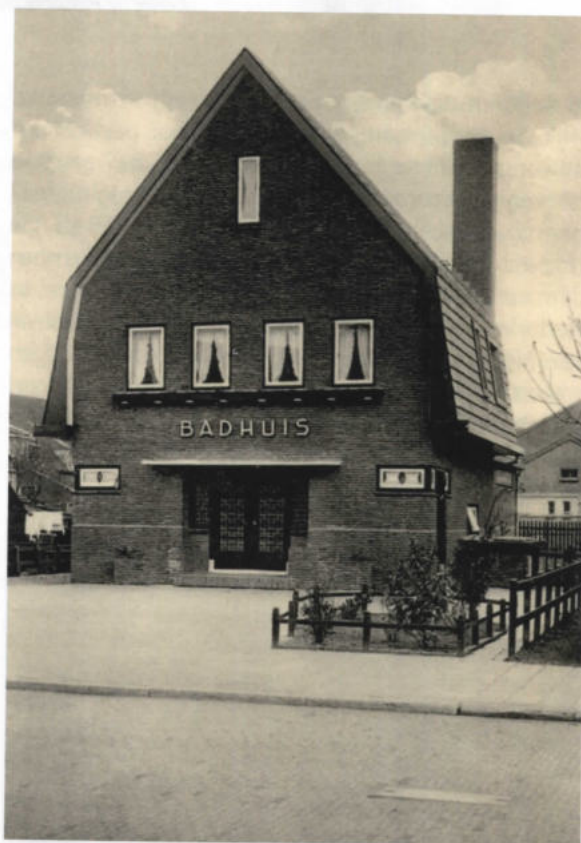
ling ontstond zelfs een conflict tussen de B.V.Z. en de C.N.W.B., die gezamenlijk optrokken wat betreft de huren in de woonwijk. Een van de belangrijkste argumenten vóór de huurverhoging was dat in de wijk 'kortbij geen fabriek staat (De Guanofabriek red.), die zijn gerieflijke geuren en alles behalve gezonden dampen over de huizen uitstrooit zoals dit het geval is met de woningen aan genoemde straat.'²⁸ Met andere woorden, in Julianadorp zouden de huren omhoog moeten of in de wijken onder de rook van de fabrieken (Meerdervoort, Da Costastraat) zouden de huurprijzen moeten dalen. Uiteindelijk werd deze twist opgelost door bemiddeling van de gemeente. Onder andere moest het milieubeleid van de bouwverenigingen aangepast worden.

Projecten in de Jaren dertig en veertig: Zwijndrecht Noord, Meerdervoort en Slagveld

Met de bouw van het Julianadorp was het gebied tussen de spoorweg, Ringdijk en Bruinelaan inmiddels vol geraakt. Nu was het gebied aan de overzijde aan de beurt. Dit gebied was vooral gereserveerd voor grotere instellingen. Zo verrees hier de gereformeerde kerk aan de Lindelaan (1919) en de hier direct achter gelegen Nederlands-hervormde school (1923). Even verderop werd de gereformeerde Julianaschool (1922) gebouwd. Een verdere invulling van dit gebied werd gegeven met de vestiging van de Veiling Zwijndrecht in 1926 tussen het spoor en de Lindelaan. Dit terrein was bereikbaar vanaf de Bruinelaan en vanaf een zijstraat van de Lindelaan, de Linnaeusstraat (nu: de Tuinderij). Tegenover deze straat werd in 1927 het Nassaplein aangelegd, nu beter bekend als het Burgemeester Doornplein (Bijlage B). Dit plein markeerde de grens van de Zwijndrechtse bebouwing. De B.V.Z. kreeg de opdracht hier twaalf huizen te bouwen in dezelfde blokvormi-

ge stijl, die ook nu nog duidelijk herkenbaar is, zoals de huizen aan de Linnaeusstraat.

In deze huizen vestigden zich onder andere een kapper en een groentewinkel. Het moet in de jaren dertig een deftig en gezellig plein zijn geweest. Vanaf dit plein werd een verbindingsweg aangelegd, de Burgemeester Doornlaan, die reikte tot aan de Langeweg. Op die manier ontstond er een nieuw blok tussen het Doornplein, de Doornlaan, de Bruinelaan en de Rotterdamseweg. In de jaren dertig verrees in het midden van dit blok het nieuwe gemeentehuis. Door de snelle bevolkingsgroei, de gemeente had inmiddels ruim twaalfduizend inwoners, was de realisatie hiervan noodzakelijk geworden. Naast het nieuwe raadhuis, dat in 1933 feestelijk geopend werd, legde men een vijverpartij aan die de landelijke uitstraling van de gemeente moest benadrukken. Rondom de vijverpartij werd de Willem van Oranjestraat aangelegd, waarlangs deftige koophuizen op ruime percelen moesten verrijzen. Nieuwe straten werden zo ingepast dat zij uitkwamen op deze straat.

Omdat de huizen van de bouwverenigingen nog niet over sanitaire voorzieningen beschikten, werd in de jaren dertig een badhuis aangelegd, waar het gehele Julianadorp gebruik van kon maken.

Collectie Kees van der Leer.

*Een foto van het Doornplein, de grens van de Zwijndrechtse bebouwing in de jaren dertig. De markante gevels van de woningen gebouwd door de B.V.Z. zijn duidelijk herkenbaar.
Collectie Historische Vereniging Zwijndrecht.*

In de jaren dertig verrees zo langzaam een nieuwe wijk die vooral gereserveerd was voor particuliere bewoning. Er was hier dus geen noemenswaardige rol weggelegd voor de woningbouwverenigingen.

Hoewel bovenstaande alinea anders doet vermoeden, was het in de jaren dertig grote crisis. Zowel in Nederland als in de rest van de wereld. De bouwverenigingen zagen veelvuldig hun plannen afgewezen worden. Als gevolg van de dure gulden en de schaarste aan materialen stegen de bouwkosten voor nieuwe woningen tot ongekende hoogten. Dit waren de hoofdredenen voor de volkshuisvestingsverenigingen om zich voorlopig gedeisd te houden. De B.V.Z. had sowieso zijn eigen problemen in Meerdervoort, waar zich een waar doemscenario afspeelde. Hierdoor stond zij in dit decennium eigenlijk geheel buiten spel. De C.N.W.B. daarentegen zag nog wel de mogelijkheid om aan de noordkant van de Da Costastraat grond aan te kopen waarop zij 45 huizen liet bouwen aan de Da Costastraat en de nog aan te leggen Tollens- en Bosboom Toussaintstraat. In 1931 werd dit project afgerond. Voorlopig werden er geen nieuwe bouwplannen ingediend en hoopte men op betere tijden.

In het midden van de jaren dertig steeg de werkloosheid in Nederland tot meer dan een half miljoen mensen. Een tijdelijke oplossing voor dit probleem vond de regering in de werkverschaffing. Zij pro-

beerde met allerlei projecten mensen aan het werk te krijgen. Een van die projecten, die al een tiental jaren op de agenda stond, was het aanleggen van een rijksweg tussen de Rotterdamse haven en de Belgische haven Antwerpen. Deze verkeersader kreeg de naam Rijksweg 16. Doordat er diverse waterwegen moesten worden overbrugd, waaronder de Oude Maas, had men een lange tijd gewacht met deze enorme onderneming. Het autoverkeer was in de laatste jaren echter flink toegenomen en dus stond er nu enige druk achter. Immers, de veerdienst tussen Zwijndrecht en Dordrecht kon de verkeersdruk al jarenlang nauwelijks aan.²⁹ De aanleg van een brug over de Oude Maas zou in ieder geval aan dit probleem een einde maken. Maar voor de aanleg van deze rijksweg moesten een aantal zaken wijken. Naast landerijen zouden ook gebieden binnen de bebouwde kom van Zwijndrecht niet onaangeroerd blijven, vooral omdat de rijksbrug direct naast de spoorbrug moest komen. In een eerste onteigeningsbevelschrift van Rijkswaterstaat kreeg de gemeente Zwijndrecht de opdracht om een aantal landerijen in de buurt van Barendrecht te onteigenen. De tweede onteigeningsronde uit 1936 betrof land, wegen en huizen in en nabij Zwijndrecht. Zo valt te lezen dat een aantal huizen voor de aanleg van de rijksweg gesloopt moest worden, waaronder achttien huizen en erven in de Guanowijk en acht en twintig huizen in de Da Costastraat.

*Eind jaren dertig moesten de Guanohuizen wijken voor de rijksbrug over de Oude Maas.
Ze werden gecontroleerd uitgebrand en vervolgens afgebroken.
Collectie Kees Popijus.*

De C.N.W.B., de verhuurder van de woningen aan de Da Costastraat, had naar aanleiding van de sloop de nodige vragen. Zo waren twee huizen, die niet op de onteigeningslijst stonden, praktisch tegen de snelweg aan gelegen en de vereniging vroeg zich af of dit niet een waardevermindering van deze panden tot gevolg had en of deze mogelijke waardevermindering vergoed zou worden. Het zou wellicht zelfs beter zijn deze panden bij de onteigening te betrekken. Overigens, deze gedachte was nog niet zo gek. Nog tijdens de aanleg van de rijksweg kreeg het bestuur van de volkshuisvesting namelijk een aanvraag van de bewoner van de Da Costastraat 49 voor huurverlaging, omdat hij in zijn tuin geen plaats meer had om de winteraardappelen te kuilen, aangezien de snelweg een groot deel van zijn tuin had afgesnoept.³⁰ Vanaf 1938 werd er dag en nacht aan het project gewerkt en ongeveer een jaar later werd Rijksweg 16 in gebruik genomen. Hoewel de komst van de brug ervoor zorgde dat de verkeersdruk rond het Veerplein en de Rotterdamseweg afnam, was hiermee wel het eerste litteken in de Da Costastraat gezet.³¹ De jaren dertig stonden dus voor de bouwverenigingen grotendeels in het teken van wachten en hopen op betere tijden. Sterker nog, hun huizenbestand nam zelfs af door de aanleg van Rijksweg 16.

Aan het einde van de jaren dertig begon de economie langzaam weer aan te trekken en de woning-

bouwverenigingen besloten opnieuw hun geluk te beproeven. En met succes! Zo kreeg de Bouwvereniging Zwijndrecht in 1941 toestemming voor de bouw van 62 normale en 9 grote gezinswoningen aan de Bilderdijkstraat en Jacob Catsstraat, waarmee men probeerde een verbinding te maken tussen de noordkant van Meerdervoort en de Da Costastraat. In datzelfde jaar kreeg ook de N.V. toestemming tot de bouw van 28 woningen 'onder de Ringdijk', aan het Slagveld in de nog aan te leggen Jan van der

*Deze foto, die vanaf de Lindtsedijk is genomen, toont de Da Costastraat in de jaren vijftig. Duidelijk te zien is dat de rijksbrug de straat letterlijk door midden sneed.
Collectie Historische Vereniging Zwijndrecht.*

Heydenstraat en de J.A. Leeghwaterstraat. In deze jaren zag het er rooskleurig uit voor de bouwverenigingen. Echter, het verloop van de Tweede Wereldoorlog bracht hier verandering in. De Duitsers, die sinds 15 mei 1940 het gezag hadden in Nederland, waren in de beginfase zeer welwillend tegenover de Nederlanders en de economische groei leek zich door te gaan zetten, maar dit veranderde vanaf het einde van het jaar 1942. De Duitsers kregen een aantal grote tegenslagen te verwerken. Als gevolg hiervan vroegen de Duitsers meer en meer van Nederland. Er moesten meer mensen in de Duitse fabrieken werken in het kader van de 'Arbeitseinsatz' en er moesten meer materialen en voedsel aan de Duitsers worden afgestaan. Hierdoor ontstond een grote schaarste aan materialen in heel Nederland. Dit was ook in Zwijndrecht te merken. Zo gaf de bezetter de opdracht om de tramrails op de Rotterdamseweg te verwijderen, omdat men het ijzer kon gebruiken voor de oorlogsindustrie.³² Ook op andere manieren merkten de Zwijndrechtenaren die veranderende houding. Zo werden in 1944 de bewoners van de Da Costastraat 162 en 163 op straat gezet. De huizen werden gevorderd door 'Die Deutsche Wehrmacht.' Ook in de Bosboom Toussaintstraat eisten de Duitsers enkele huizen op. De bewoners moesten de gordijnen en verduisteringsmaterialen laten hangen en de vloerbekleding laten liggen. Dat de Nazi's juist voor deze plekken kozen, is niet geheel onlogisch. Deze huizen lagen immers in de wijk voor de oprit van de brug naar Dordrecht, een strategische positie voor zowel de Duitsers als de Geallieerden.

Door de toenemende schaarste aan materialen kwamen verschillende bouwprojecten stil te liggen. Zo gebeurde er gedurende drie jaren niets op de bouwplaatsen in Meerdervoort. Aan het Slagveld werd echter stug doorgebouwd. De N.V. kreeg zelfs toestemming om de gevelstenen te gebruiken van de eerder genoemde bouwplaatsen.³³ In 1943 wa-

ren deze huizen gereed voor bewoning en de maandelijkse huur werd ingeschaald op vier gulden per week.

Na de Tweede Wereldoorlog werd de woningbouwverenigingen gevraagd de schade aan de huizen als gevolg van de oorlog te noteren, zodat het Rijk deze bedragen kon voorschieten. In de rapporten die de drie verenigingen opstelden, komen we vooral glas- en dakschade tegen, evenals schade aan leidingen. Daarnaast had het onderhoud aan de huizen door de oorlog een grote achterstand opgelopen, waardoor de bedragen nog verder op konden lopen. Echter, zo bekleemtoonde men, door een tekort aan eigenlijk alle bouwmaterialen (spijkers, glas, hout en cement) zou het lastig worden de benodigde reparaties uit te kunnen voeren. In de oorlog lieten de verenigingen noodreparaties vooral doen door lokale vaklui, met wie zij een schappelijke prijs afspraken.³⁴ Daarnaast had de C.N.W.B. vensterglas laten financieren door het Interkerkelijk Bureau (IKB).³⁵ Het gevolg was dat door de vaak mondelinge overeenkomsten met de lokale vaklui de bedragen moeilijk waren te achterhalen. Zonder kwitanties kon de overheid echter niets terugbetalen met als gevolg dat het jaren duurde voordat de woningbouwverenigingen ook daadwerkelijk de kosten die zij tijdens de oorlog hadden gemaakt, kregen vergoed. Door deze financiële problemen en de tekorten aan bouw- en herstellmaterialen, vertraagde de wederopbouw in Zwijndrecht aanzienlijk. En dit, terwijl de economische en demografische ontwikkelingen juist vroegen om een krachtdadige houding van de bouwverenigingen. Zo voorspelde men een enorme bevolkingsgroei in de nabije toekomst en om die groei op te kunnen vangen, moesten er huizen gebouwd worden. Veel huizen! De woningbouwverenigingen gingen dan ook een periode vol grote uitdagingen tegemoet. Hierover zal in deel twee verder worden uitgeweid.

Noten

1. Los, G., *Zwijndrecht en zijn geschiedenis* (Zwijndrecht 1930) p. 130.
2. In feite zijn er meerdere industriële revoluties geweest. De eerste, die plaatsvond in Engeland in de eerste helft van de achttiende eeuw was gebaseerd op stoomkracht. Deze revolutie sloeg Nederland grotendeels over. De Tweede Industriële Revolutie vond plaats in Duitsland. Hier werd de slag gemaakt van stoomkracht naar elektriciteit. Nederland haakte bij deze revolutie, min of meer gedwongen, wel aan.
3. Voor meer informatie over de economische ontwikkeling van Nederland in deze tijd verwijs ik naar: J.L. van Zanden & A. van Riel, *Nederland. Staat, instituties en economische ontwikkeling (1780-1914)* (Meppel 2000) & E.H. Kossmann, *De Lage Landen (1780-1980). Twee Eeuwen Nederland en België. Deel I: 1780-1914* (Amsterdam 2006).
4. P. van de Laar, *Een stad van Formaat. Geschiedenis van Rotterdam in de negentiende en twintigste eeuw* (Zwolle 2000) p. 173.

5. E. Ottens, *Ik moet naar een kleinere woning omzien, want mijn gezin wordt te groot: 125 jaar sociale woningbouw in Amsterdam* (Amsterdam 1985) p. 6.
6. J. van der Schaar, 'Woningcorporaties in Ontwikkeling', in J. van de Schaar, G. van Bortel en R. Beltman, *De Ontwikkeling van woningcorporaties. Woningcorporaties midden in de samenleving* (Rotterdam 2008) p. 21.
7. Gemeentebestuur van Zwijndrecht, *Suindrecht....Zwijndrecht. Historie van bijna duizend jaar* (Zwijndrecht 1984) p. 38.
8. Onder invloed van de industrialisatie werden meer bedrijven opgericht, zie daarvoor ook: M. Pijl-Meulenberg, P.M. Pijl, e.a., *360 jaar Zwijndrechts Ondernemerschap: Houtgroep van Drimmelen, Verkerk Groep, Pijl Schilders en Aannemingsbedrijf Hoogvliet* (Alblasserdam 2013) p. 8-16.
9. Voor meer informatie over de daden van burgemeester de Bruïne verwijs ik naar: H.C. Popijus, 'P.J.A. de Bruïne', in *Swindregt Were* 27:1 (april 2013) p. 3-19 en M. van Mens, *P.J.A. de Bruïne, de ondernemende burgemeester* (Zwijndrecht 2013).
10. Zo kocht de gemeente Zwijndrecht onder leiding van burgemeester De Bruïne een stuk grond waarop een watertoren moest verrijzen, die de inwoners van schoon drinkwater zou moeten gaan voorzien. In 1897 was deze watertoren gereed.
11. Overigens kan deze periode verdeeld worden in periodes waarin duidelijk een groeiende bevolking waarneembaar is, bijvoorbeeld door de annexatie van aanliggende gemeenten of de komst van nieuwe bedrijven/fabrieken en periodes waarin de groei duidelijk afnam als gevolg van urbanisatie naar grote steden als Rotterdam en Den Haag.
12. GAD 873, invoernummer 15.
13. GAD 1050, invoernummers 104, 108 & 114B.
14. A. Slobbe, e.a., *De Ringdijk van de Zwijndrechtse Waard II*, p.17.
15. Dr. C.R. Van den Berg, 'Van rijstpelmolent tot Euryza', in *Zwijndrechtse Wetenswaardigheden III* (Alblasserdam 2007) p. 226.
16. Overigens gold dit ook voor de tuinders. In de zomer hadden zij veel seizoenarbeiders nodig en die hadden dus ook een tijdelijke woonruimte nodig. De tuinders zorgden ervoor dat in de buurt van hun grond vertrekken werden ingericht of gebouwd zodat deze seizoenarbeiders onderdak hadden. Het verschil met de fabrieksarbeiders was dat deze het hele jaar door gehuisvest moesten worden.
17. Drs. W. Hoogerdijk, 'De Internationale Guano en Superfosfaat-Werken Zwijndrecht en haar opvolgers, 1895-1945', in *Zwijndrechtse Wetenswaardigheden III* (Alblasserdam 2007) p. 198.
18. Acht huizen zijn gesloopt na de dijkverbreding en -verhoging. Nog eens vier woonhuizen zijn in juni 2014 afgebrand tijdens een zolderbrand. Dit brengt het totale aantal nog bestaande huizen in de Lindtsestraat op nog slechts vier.
19. Hiervoor was de bakker en graanhandelaar Lambertus van Loon (1848 – 1916) de opdrachtgever. Toen hij zijn werkzaamheden aan zijn zoon had overgedragen, kon hij zijn interesse voor ontroerend goed verder in de praktijk brengen. In 1898 kocht hij een stuk land aan de Rotterdamseweg, in de buurt van de Bethelkerk. Hier liet hij een woonhuis bouwen, dat later de thuisbasis van de Boerenleenbank werd. Naast zijn huis liet hij acht arbeiderswoningen bouwen aan wat later de Noteboomstraat werd. Zie ook: I. Spierdijk-van Dalen, 'Lambertus van Loon & Zonen. Molenaars en bakkers met handelsgeest', in *Zwijndrechtse Wetenswaardigheden* (Alblasserdam 1994) p. 241-253.
20. Hiervoor krijgen we aanwijzingen in een kwestie die later speelt, namelijk dat de gemeente wil dat de eigenaren de straten afstaan, zodat de straten kunnen worden onderhouden, zoals dat elders in Zwijndrecht ook gebeurt. De eigenaren zien dit echter niet zitten, uit angst voor kapitaalverlies en dus ontstaat er een langdurig conflict tussen beide partijen. Zie ook: GAD 753: inv.nr.. 1666.
21. C. de Bruin, *ANNO. 75 jaar volkshuisvesting. Woningbouwvereniging van de Christelijk Nationale Werkmansbond* (Zwijndrecht 1987) p. 32.
22. Drs. C.L. Van der Berg, *Als door Vuur: De Geschiedenis van de Hervormde Gemeente te Zwijndrecht* (Zwijndrecht 1992).
23. J. Dek, *Kent u ze nog... de Zwijndrechtenaren* (Zaltbommel 1985) p. 18.
24. P.J. van Meurs, *70 jaar Naamloze Vennootschap: Maatschappij tot verbetering van volkshuisvesting te Zwijndrecht* (Zwijndrecht 1985) p. 19-34.
25. K. van der Leer, *Het Eilandje Meerdervoort. Van Ridderslot tot tuindorp* (Zwijndrecht 1999) p. 33.
26. A. Slobbe, H.C.A. Slobbe e.a., *De Burgemeester de Bruïnelaan. Zwijndrecht tussen de Ringdijk en de Koninginneweg* (Zwijndrecht 2009) p. 4-6.
27. Onder andere Villa Catharina (gebouwd rond 1905 door zaadhandelaar A. Wulfse), Villa Bertha (gebouwd rond 1917 door zaadhandelaar J. Wulfse (jr.), Huize de Schouw en de Bruïnelaan ^{1E}.

28. De Bruin, *ANNO. 75 jaar volkshuisvesting*, 33.
29. B. Wouda, 'De Langeweg. Verkeer en Vervoer door de Zwiindrechtse Waard', in, *Zwiindrechtse Wetenswaardigheden II* (Alblasserdam 1998) p. 52.
30. De Bruin, *ANNO. 75 jaar volkshuisvesting*, p. 35.
31. Zie hiervoor ook: H.C. Popijus, *Zwiindrecht: van dorp naar stad (1945-2000)* (Alblasserdam 2014) p. 21, 50 alsmede: K. van der Leer, en K. Popijus, *Zwiindrecht van Boven Bekeken – 1923 – 1991* (Hoogeveen 2005). foto-nummer 013588zr: Aangleg rijksweg door Zwiindrecht (1938).
32. H.C. Popijus, *Zwiindrecht – 1940 – 1945. Van Bezetting tot Bevrijding* (Zwiindrecht 1995) p. 27.
33. P.J. van Meurs, *70 jaar naamloze vennootschap*, p. 41.
34. GAD 753: Inventarisnummer 215. Oorlogsschade en Watersnoodsschade Woningbouwvereniging CNWB.
35. Deze kerkelijke liefdadigheidsinstelling werd in 1944 opgericht met als doel een bijdrage te leveren aan het verhelpen van de ergste misstanden door toedoen van de Duitsers.

*Rijstpelmolen Rosenberg, in opdracht van Lambertus van Loon in 1844 gebouwd. Het is de voorloper van de latere Euryza.
Foto collectie Kees Popijus.*

Bijlage A

Naam	Beroep	Nevenfuncties
Woningbouwvereniging der Christelijk Nationale Werkmansbond Afdeeling Zwijndrecht (C.N.W.B)		
H.P. Bezemer		
H. van Haren	Opzichter zeepfabriek	
H. van de Esch	Architect	Kerkbestuurslid
J. Plomp	Drogist	Kerkouderling, scriba, voorzitter van de C.H.U., leider en bestuurslid van de knapenvereniging „t Mosterdzaadje", voorzitter College voor Arbeidszaken van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en vele jaren raadslid en wethouder
J. de Bondt	Directeur van de zoutziederij aan de Westkeetshaven	
E. de Jong		
C.W. van der Poel	Huisschilder	
J. Reyers	Zaadhandelaar	Wethouder
Bouwvereniging Zwijndrecht (B.V.Z.)		
A. Los	Tuinder in Meerdervoort	Kerkbestuur Bethelkerk, medeoprichter Boerenleenbank (thans Rabobank)
W. Vogel sr.	Jutezakvervaardiger en	
-handelaar	Bestuur Gereformeerde Schoolvereniging, raadslid	
W.J. van der Veen	Gemeentesecretaris	Bestuurslid Kamer van Koophandel, Groene Kruis, Stichting voor Christelijk Onderwijs en Christelijke Opvoeding
J.E. Vonkenberg	Dominee	Voorzitter schoolbestuur (MULO-school aan de Rotterdamseweg en de christelijke bewaarschool), directeur van de Gereformeerde Jongelingsbond
J.P. Zwaanswijk	Directeur van de Gemeentelijke gas- en waterleidingbedrijven (1898-1925)	
De Naamloze Vennootschap: Maatschappij tot verbetering van volkshuisvesting te Zwijndrecht		
J.A. Bergmeijer	Onderwijzer in Dordrecht	Gemeenteraadslid
A. Smit	Metselaar, ovenbouwer	
H.J. Horsman	Stoffeerder/winkelier, bedrijfs-leider der coöperatieve winkel op de Ringdijk	Gemeenteraadslid
Th. Stoop	Arts in Dordrecht	
C. van Epenhuysen	Directeur van een fabriek van chemische producten	Medeoprichter Boerenleenbank & de Groenteveiling
P. Harmens	Metaalbewerker in Dordrecht	Bestuurslid S.D.A.P.
J.H. Reinhardt	Schilder, decorateur in Dordrecht	Lid S.D.A.P. in de gemeenteraad, wethouder
F. van 't Zelfde	Fabrieksarbeider	
A. Blommers	Fabrieksarbeider	
A. van Vuuren	Molenaar	
J. Schenkel	Fabrieksarbeider	
B. Bolder	Fabrieksarbeider	
J. Dolk	Fabrieksarbeider	
C.A. Kooiman	Fabrieksarbeider	
J.J. Ames	Glasblazer	
C. Ames	Glasblazer	
J.C. Redelee	Fabrieksdirecteur in Dordrecht	

Bijlage B

Op de plattegrond hierboven zijn de ontwikkelingen in Zwijndrecht op het gebied van woningbouw in de jaren twintig en dertig duidelijk te zien. Van oudsher waren de Ringdijk met het Veerplein (1), de Rotterdamse- of Langeweg (2) en de Lindelaan (3) de belangrijkste wegen. Hierlangs bevond zich dan ook de bewoning. In de eerste twee decennia kwam daar het wijkje achter de Rotterdamseweg bij (links van 2). Deze wijk is vooral tot stand gekomen door lokale ondernemers, die wilden inspelen op de toekomstige woningnood. Met de aanleg van de Bruinelaan in 1917 (4) ontstond een afgebakend gebied tussen de nummers 1, 2, 3 en 4. In dit gebied kregen de woningbouwverenigingen alle ruimte om hier huizen te bouwen. Van boven naar beneden ontstonden zo de Prins Mauritsstraat, Julianastraat, Oranjeplein, de Emmastraat en de daarop dwars gelegen Prins Hendrikstraat. In de loop van de jaren twintig werden ook plannen gemaakt voor het stuk aan de overzijde van de Bruinelaan. Allereerst werden daarachter de gereformeerde kerk (1919) met de Nederlands-hervormde school (1921) (B) evenals de Julianaschool (1921)(A) gebouwd.

Vervolgens kwam in 1926 ook de veiling in dit gebied terecht (C). Recht tegenover de toegangsweg, de Linnaeusstraat, werd het Doornplein in 1927 (5) aangelegd, alsmede een weg die liep tot aan de Rotterdamseweg. Deze weg kreeg de naam Burgemeester Doornlaan. Dit nieuwe afgesloten blok tussen de wegen 2, 3, 4 en 5 werd in de jaren dertig van nieuwe plannen voorzien. Ook duidelijk te zien is de inpassing van het nieuwe gemeentehuis (D) en de daar in het verlengde van liggende vijverpartij omringd door de Willem van Oranjelaan. De nieuwe straten, bebouwing inclusief, werden hier omheen aangelegd en gebouwd. Ook zien we op deze plattegrond nog een glimp van Meerdervoort met de Achter-Viaductweg, direct achter het spoor, en de Da Costastraat (6). Goed te zien is ook dat deze straat nog niet door midden gesneden is en vanaf de dijk tot aan de Uilenvliet loopt en ruim 750 meter lang is. Een laatste observatie, die het vermelden waard is, zijn de vele fabrieken in de uiterwaarden van de Ringdijk. Hiermee wordt duidelijk dat in die tijd het centrum van Zwijndrecht nog altijd op en rond de Ringdijk lag.

*De Franse huizen aan de Ringdijk. De huizen waren vooral bedoeld voor de glasblazers die werkzaam waren op de glasblazerij. Vanwege hun slechte toestand werden de huizen gesloopt en kwamen de "Huttershuizen" er voor in de plaats.
De foto toont de achterzijde van de huizen.
Collectie Kees Popijus.*

Colofon

'Swindregt Were', een naam die naast 'Swijndregt Were' al eeuwen geleden gebruikt werd voor de Zwijndrechtse Waard, is het blad van het Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht en de Historische Vereniging Zwijndrecht. Het periodiek verschijnt twee maal per jaar en wordt gratis aan de leden toegezonden.

Redactie Hendrik-Ido-Ambacht:

Mevr. J.C. van der Straaten-Ooms en A. L.J. van den Berg

Redactie-adres:

Schalksedijkje 20, 2988 BV Rijsoord

Tel. 0180-423889

Email: joke@vdstraaten.nl

Secretariaat Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht:

J. van Beek, Weteringsingel 84, Hendrik-Ido-Ambacht

Telefoon: 078-6814882

Vestigingsadres: 'Den Brommert', Smidshoef 26 – 28, 3342, Hendrik-Ido-Ambacht

Redactie Zwijndrecht:

M. de Jongh, drs. C.L. van der Leer en H.C. Popijus

Redactie-adres:

Amandelgaarde 163, 3344 RC Hendrik-Ido-Ambacht

Telefoon: 078-6194677

Email: kpopijus@planet.nl

Verenigingsadres: Oudheidkamer 'de Vergulde Swaen', Rotterdamseweg 53-55, Zwijndrecht

Druk: Pro Patria Zwijndrecht

De verkoopprijs voor losse nummers: € 3,50

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de onder auteursnaam geplaatste artikelen.

© Redactie blad en de auteur. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopieën, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie of auteur. Na toestemming moet de bron vermeld worden.

ISSN: 2215-0439

Afbeeldingen:

Buitenzijde achteromslag

Boven: Prins Hendrikdwarsstraat, sociale woningbouw omstreeks de jaren twintig. Collectie Kees Popijus.

Onder: Prins Bernhardstraat, gezien richting Burgemeester de Bruïnelaan. Particuliere woningbouw omstreeks de jaren dertig. Collectie Kees Popijus

*Het voormalige woonhuis van Lambertus van Loon, sinds 1916 in gebruik als bank en woning voor de kassier.
Collectie Kees Popijus.*

*Houthandel A. Visser & Co bij het balkengat nabij het Noordpark. In het midden onder de drie huizen "op de ka" speciaal
gebouwd voor personeel dat werkzaam is bij A. Visser.
Collectie Kees Popijus.*

